

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівська національна академія мистецтв
Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва

Кафедра історії мистецтва та гуманітарних наук

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Навчально-методичний комплекс

Автор-укладач – Р. А. Горбань

Спеціальність «Менеджмент соціокультурної діяльності»

Івано-Франківськ

2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівська національна академія мистецтв
Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва

Кафедра історії мистецтва та гуманітарних наук

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Навчально-методичний комплекс

Автор-укладач – доктор філософських наук
Річард Анатолійович Горбань

Спеціальність «Менеджмент соціокультурної діяльності»

Розглянуто на засіданні кафедри
історії мистецтва та гуманітарних наук
КІПДМ ЛНАМ
Протокол №2 від 16.09.2019 р.

Затверджено Вченою радою
КІПДМ ЛНАМ
Протокол №2 від 26.09.2019 р.

Івано-Франківськ

2019

УДК 2(072)

Р 35

Рекомендовано до друку Вченою радою Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв МОН України (протокол № 2 від 26.09.2019 р.)

Рецензенти:

А. М. Колодний – доктор філософських наук, професор;

П. Л. Яроцький – доктор філософських наук, професор;

Л. О. Филипович – доктор філософських наук, професор

Автор-укладач – Горбань Річард Анатолійович

Р 35 Релігієзнавство: Навчально-методичний комплекс / автор-укладач
Р. А. Горбань. – Івано-Франківськ: ПП Маргітич О. І., 2019. – 107 с.

Для студентів спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності».

Методична розробка ознайомлює студентів зі структурою курсу «Релігієзнавство» і містить рекомендації щодо різних форм самостійної роботи та самоконтролю набутих знань.

УДК 2(072)

© Р. А. Горбань, автор-укладач, 2019

ВСТУП

Релігія є одним з найбільш глибоких проявів духовної культури людства, оскільки, виступаючи формою усвідомлення людиною себе як невід'ємної частки світу, утверджує в людині людське. Як специфічна світоглядно-моральна система, релігія допомагає людській особі орієнтуватись у житті, визначаючи її ціннісні орієнтири. З огляду на це вивчення основних засад і положень релігієзнавства як науки про сутність, закономірності функціонування й еволюцію релігії та її впливу на особу й суспільство є важливою складовою гуманітарної освіти. Засвоєння релігієзнавчого матеріалу теоретичного, історичного, філософського характеру дає всебічні знання про релігію і Церкву, віру і віруючих, процеси сакралізації і секуляризації у світі й в Україні, сприяє формуванню толерантної світоглядної позиції та духовної культури студентів і має важливе значення для їх самовизначення й національно-духовного виховання. У вищих навчальних закладах мистецького спрямування релігієзнавство як навчальна дисципліна дозволяє поглибити світоглядну підготовку слухачів, розширити обрії їхнього світобачення, створює необхідні передумови для гармонійного розвитку особистості працівника культури і мистецтва.

Засвоєння студентами знань з курсу «Релігієзнавство» передбачає різні види навчання: аудиторну і самостійну роботу. Аудиторні заняття відбуваються у формі лекцій і семінарів. Важливою формою навчального процесу є лекція, вона визначає зміст і загальну спрямованість усіх інших форм навчальних занять. У лекціях розкриваються найбільш складні й важливі проблеми курсу. Лекції та семінарські заняття за змістом, тематикою і колом розглянутих проблем не повторюють, а взаємодоповнюють одні одних як різні форми

навчального процесу, що сприяє формуванню у студентів цілісного погляду на специфіку релігійних феноменів.

Предмет курсу – історія виникнення та становлення релігії, формування релігійних цінностей у нерозривному зв'язку із розвитком людства, провідні тенденції релігійних процесів у світі й Україні.

Мета курсу – розкрити феномен релігії як ставлення людини до світу через відношення до певних граничних основ особистого буття і як спосіб самовизначення людини у світі.

Завдання курсу:

- формування системи знань про походження, сутність і функціонування релігії як духовного, культурного, історичного, світоглядного феномену;
- оволодіння студентами термінологічним і понятійно-категоріальним апаратом релігієзнавства та набуття ними досвіду комплексного аналізу релігійних явищ;
- розвиток практичних навичок опрацювання наукової літератури, критичного осмислення документів і першоджерел у процесі засвоєння здобутків світової і вітчизняної релігійної й релігієзнавчої думки;
- засвоєння релігійних засад духовності, виховання морально-етичних й ідейних переконань, що відіграють важливу роль у становленні світоглядної та правової культур особи та формуванні її професійних рис;
- сформувати аналітичне ставлення в теоретичному аспекті й повагу – в практичному до українського й міжнародного законодавства у сфері релігії як складові загальної правосвідомості слухачів;
- полегшити розуміння студентами символіки, головних ідей і духовного змісту творів мистецтва, закласти основи інтерпретації

феноменів релігійного мистецтва в історико-культурному, мистецтвознавчому і релігієзнавчому аспектах;

- виховання релігійної толерантності на засадах чіткого усвідомлення конфесійного плюралізму та віротерпимості як давньої та невід’ємної риси релігійного життя України.

Методичні матеріали складено таким чином, щоб інформативна частина курсу органічно інтегрувалася в систему знань, які студенти отримують у процесі ознайомлення з такими нормативними курсами, як «Філософія», «Історія української і зарубіжної культури», «Етика та естетика», «Історія мистецтва», «Концепції і напрями сучасного мистецтва», «Історія декоративно-ужиткового мистецтва», «Етнографія», «Соціологія», «Педагогіка, психологія», «Основи конституційного права», «Економічна теорія» та іншими дисциплінами, передбаченими навчальними планами.

У результаті вивчення курсу «Релігієзнавство» студенти повинні **знати:**

- зміст релігієзнавства як навчальної наукової дисципліни, теоретичні засади, термінологію, тезаурус;
- причини еволюції релігії та тенденції її розвитку в сучасному світі;
- історію й сучасні тенденції розвитку релігійних процесів в Україні;
- історію становлення й поширення світових релігій і зміст їх віровчення;
- причини появи й особливості новітніх релігійних течій;
- основні моделі державно-церковних відносин, що склалися у світі й Україні, та їх законодавчу базу.

вміти:

- аналізувати всю сукупність проблем генези, сутності й функцій релігії;

- типологізувати релігійні процеси, явища та феномени;
- орієнтуватися в основних методах дослідження релігійних феноменів;
- оперувати священними текстами світових релігій, порівнювати їх, зіставляти, аналізувати, виявляти специфіку того чи іншого віровчення;
- робити аргументовані висновки щодо ролі релігії в соціокультурних процесах та тенденцій її розвитку в контексті історії та сучасності;
- орієнтуватися в проблематиці та специфіці релігійного життя України;
- сприяти заходам, спрямованим на відродження духовної культури української нації, встановлення міжконфесійного порозуміння та діалогу й співпраці віруючих і невіруючих задля розвитку національної культури й національної єдності.

Методична розробка ознайомлює студентів зі структурою курсу «Релігієзнавство» і містить рекомендації щодо різних форм самостійної роботи та самоконтролю набутих знань.

У структурі курсу два модулі, на які відведено 60 годин / 2 кредити ECTS. Зміст першого модуля – *«Релігієзнавство як наукова галузь. Релігія як суспільно-історичний і духовний феномен»* – передбачає теми, пов'язані з розкриттям сутності релігії, її функцій у духовному й соціокультурному житті людства. Розглядаються концепції походження релігії, аналізуються її історичні форми та типи. Висвітлюється зміст світових релігій: буддизму, християнства й ісламу. Зміст другого модуля – *«Релігія в сучасному світі й в Україні»* – передбачає теми, в яких з'ясовуються головні тенденції розвитку релігійної свідомості у сучасному світі, історія та сучасний стан релігії і Церкви в Україні, а також законодавчий аспект функціонування релігії, пов'язаний зі свободою совісті та врегулюванням державно-церковних

відносин. До кожної теми подається список літератури, спрямований значною мірою на найсучасніші вітчизняні дослідження в галузі гуманітарних і суспільствознавчих наук, передусім на здобутки українського релігієзнавства. Запропоновані до занять списки літератури орієнтують студентів переважно на доступні в інтернеті оцифровані видання.

ЗАГАЛЬНИЙ РОЗРАХУНОК ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ теми	Тема	Години			
		Усього	Лекції	Семінари	Самостійна робота
Модуль I. Релігієзнавство як наукова галузь. Релігія як суспільно-історичний і духовний феномен		32	8	8	16
1.	Релігієзнавство як галузь гуманітарної науки та навчальна дисципліна	4	2	2	4
2.	Структура релігії, її функції та роль у духовному й соціокультурному житті	4	2	2	4
3.	Походження релігії та її історичні форми. Типологія (класифікація) релігій	4	2	2	4
4.	Світові релігії	4	2	2	4
Модуль II. Релігія в сучасному світі й Україні		28	8	8	12
5.	Релігія в контексті сучасності	4	2	2	3
6.	Новітні релігійні течії у світі й Україні	4	2	2	3
7.	Свобода совісті та державно-церковні відносини: історичний і сучасний аспекти	4	2	2	3
8.	Релігія і Церква в сучасній Україні	4	2	2	3
Усього годин		60	16	16	28

МОДУЛЬ I. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО ЯК НАУКОВА ГАЛУЗЬ. РЕЛІГІЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ І ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН

ТЕМА 1. Релігієзнавство як галузь гуманітарної науки та навчальна дисципліна

Мета: ознайомлення студентів з історією релігієзнавства, його структурою й основними принципами як науки й навчальної дисципліни, методологією дослідження релігійних явищ, понятійним апаратом, провідною релігієзнавчою тематикою та проблематикою; формування у студентів навичок наукової періодики з релігієзнавства; формування у студентів навичок комплексного наукового аналізу феномену релігії.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- предмет релігієзнавства, його місце в системі філософських наук;
- структуру сучасного релігієзнавства;
- співвідношення релігієзнавства і богослов'я;
- категорії, принципи та риси академічного релігієзнавства;
- теоретико-методологічний ресурс релігієзнавства;
- видатних представників української релігієзнавчої думки;

вміти:

- користуватися основними термінами понятійно-категоріального апарату релігієзнавства;
- орієнтуватися в основних методах дослідження релігійних феноменів;
- визначити предметне поле сучасного релігієзнавства;
- обґрунтувати практичний сенс релігієзнавства.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Релігієзнавство як навчальна дисципліна. Мета, завдання та джерельна база курсу «Релігієзнавство». Роль і місце релігієзнавства як навчальної дисципліни в системі гуманітарної освіти України. Пізнавальний і виховний потенціал релігієзнавства в освітньому процесі

вищої школи. Релігійна освіта в Україні. Значення вивчення релігієзнавства студентами, майбутня професійна діяльність яких пов'язана з творчістю і мистецтвом.

2. Релігієзнавство як наука. Місце та роль релігієзнавства в системі суспільних, гуманітарних і богословських наук. Відмінність об'єкта і предмета релігієзнавства. Складність визначення об'єкта релігієзнавства. Релігієзнавство і богослов'я. Філософські джерела формування релігійної свідомості, діяльності, відносин: метафізика, онтологія, епістемологія, праксеологія, антропологія релігії. Категорії, принципи та риси академічного релігієзнавства. Системність у вивченні релігійних явищ. Методологічні принципи релігієзнавчої науки: історизм, наукова об'єктивність, позаконфесійність, плюралізм, толерантність і терпимість, антропологічний принцип, культурологічний принцип, принцип правового забезпечення свободи совісті. Загальнолюдські принципи в релігієзнавчих дослідженнях: гуманізм і демократизм. Методи дослідження в релігієзнавстві: генетичний метод, історичний метод, порівняльно-історичний метод, структурно-функціональний метод, соціологічний метод, типологічний метод, каузальний метод, філософсько-логічний метод. Практичний вимір релігієзнавчих досліджень.

3. Структура релігієзнавства. Відмінність академічного релігієзнавства від богословського. Історичне і теоретичне релігієзнавство. Виділення дисциплінарних утворень релігієзнавства на основі зорієнтованості дослідницьких пошуків, а також параметрів і сфер функціональності релігії. Дисциплінарні системи: філософія релігії, феноменологія релігії, соціологія релігії, психологія релігії, історія релігії, історіософія релігії, політологія релігії, географія релігії, культурологія релігії, етнологія релігії, герменевтичне релігієзнавство,

порівняльне релігієзнавство, лінгвістичне релігієзнавство, практичне релігієзнавство.

4. Історичний розвиток релігієзнавства. Психологічні фактори та гносеологічні предтечі виникнення релігієзнавства як галузі наукового пізнання. Зародки науки про релігію. Тлумачення релігії, загальне розуміння її природи, цінності та функцій в культурній свідомості різних епох. Вчення про релігію епохи Середніх віків і Нового часу. Сучасне релігієзнавство. Становлення і розвиток релігієзнавчої думки в Україні.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Становлення і розвиток богословської та релігієзнавчої думки в Україні

Мета: на основі отриманих на лекції теоретичних знань виробити у студентів розуміння процесу розвитку релігієзнавчої та богословської думки в Україні від давньоруського періоду до наших днів.

Завдання:

- охарактеризувати основні етапи становлення української релігійної думки;
- з'ясувати витoki та джерела формування української релігійної думки;
- розглянути особливості концепцій мислителів, які формували релігієзнавчі ідеї в Україні;
- визначити місце і роль вітчизняного релігієзнавства в контексті світової релігієзнавчої науки.

План

1. Становлення та виявлення релігійної думки на теренах України від дохристиянських часів до ранньомодерного періоду:

- 1.1. Міфо-релігійні уявлення стародавнього населення України. Міфологія «Велесової книги» як передісторія української релігійної думки.
- 1.2. Релігієзнавчі аспекти у творах книжників Київської Русі (кінець IX – середина XIII століть): «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Повість минулих літ», «Києво-Печерський патерик».
- 1.3. Релігієзнавчі погляди Станіслава Оріховського.
- 1.4. Релігієзнавча проблематика полемічної літератури другої половини XVI – XVII століть.

2. Роль Києво-Могилянської академії у становленні та розвитку богословської думки:

- 2.1. Роль Петра Могили у формуванні богословського релігієзнавства в Україні.
- 2.2. Роль Теофана Прокоповича у створенні системи академічного богослов'я в Києво-Могилянській академії.
- 2.3. Релігієзнавчі ідеї у працях викладачів Києво-Могилянської академії.
- 2.4. Релігійно-філософські концепції Григорія Сковороди.

3. Українська релігієзнавча думка XIX–XX століть:

- 3.1. Релігієзнавчі аспекти історіософії братчиків Кирило-Мефодіївського товариства.
- 3.2. Дослідження давньоукраїнської міфології у студіях Івана Нечуя-Левицького та Георгія Булашева.
- 3.3. Мовознавчий підхід Олександра Потебні до інтерпретації релігійного феномену.
- 3.4. Внесок Михайла Драгоманова у виокремлення релігієзнавства як самостійної наукової галузі.

- 3.5. Іван Франко як теоретик вітчизняного релігієзнавства.
- 3.6. Функціональна природа релігії та Церкви в історіософії Михайла Грушевського.
- 3.7. Релігієзнавчі студії в українській діаспорі.
- 3.8. Розвиток релігієзнавства в незалежній Україні.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 113–121. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Балух В. О., Коцур В. П. Православна еліта України XVI–XVII ст. (100 постатей): Словник. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 336 с.
3. Балух В. О., Коцур В. П. Руська Унійна (Греко-Католицька) церква кінця XVI – початку XIX ст. у постатях: Словник. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2018. 280 с.
4. Колодний А. М. Іван Франко про природу і функціональність релігії. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 77. С. 31–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2016_77_9.
5. Колодний А. М. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників: Монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 740 с. URL: <https://ure-online.info/religijne-zhyttya-ukrayiny-v-osobah-jogo-diyachiv-i-doslidnykiv/>.
6. Колодний А. М., Филипович Л. О. Відділення релігієзнавства ІФ НАН України і державні органи влади у сфері релігії: історія взаємин та основні напрямки співпраці (до 100-річчя Національної Академії наук України (1918–2018)). URL: https://ure-online.info/vr_dcv_academy/.
7. Колодний А. М., Филипович Л. О. Українська Церква в баченні Івана Огієнка (митрополита Іларіона). *Українське релігієзнавство*. 2017. № 83. С. 5–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2017_83_3.
8. Кондратик Л. Ідеї громадянської релігії в творчості кирило-мефодіївців *Українське релігієзнавство*. 2018. № 85. С. 53–63. URL: <https://uars.info/prints/ur/85/8.pdf>.
9. Кралюк П. М., Шкрібляк М. В. Історія релігієзнавства в Україні. Київ: КНТ, 2017. 159 с.

Додаткова

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ: Довіра, 1992. 415 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Bulashev_Heorhii/Ukrainskyi_narod_u_svoikh_lehen_dakh/.

2. Велесова книга: Збірник праукраїнських пам'яток I тисячоліття до нової доби – I тисячоліття нової доби / пер. Б. Яценка. Київ: Велес, 2003. 108 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Yatsenko_Borys/Velesova_knyha/.

3. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. Київ: Освіта, 1992. 192 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Z_istorii_relihiinoi_dumky_na_Ukraini/.

4. Іван Огієнко (митрополит Іларіон) – патріот, вчений, богослов: Ювілейний науковий збірник / за ред. А. Колодного. Київ: Українська академія геральдики, товарного знаку та логотипу, 2012. 214 с.

5. Кагамлик С. Р. Світло духовності і культури (з історії Києво-Печерської лаври XVII–XVIII ст.). Київ: Наш час, 2008. 327 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kahamlyk_Svitlana/Svitlo_dukhovnosti_i_kultury_3_istorii_Kyievo-Pecherskoj_lavry_KhVII-KhVIII_st/.

6. Капран С. Іван Франко про релігію. *Українське літературознавство: Збірник наукових праць. Вип. 68*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. С. 21–26. URL:

<http://institutes.lnu.edu.ua/franko/vydannya-instytutu/ukrajinske-literaturoznavstvo/vypusk-68/>.

7. Колодний А. М. Релігія і Церква в баченні Івана Франка. До франківських ювілеїв 2016 року. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 76. С. 36–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2015_76_6.

8. Кралуок П. М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2007. 208 с. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_ukrainskaja/kraljuk_p_m_meleti_j_smotrickij_i_ukrajinske_dukhovno_kulturne_vidrodzhennja_kincja_xvi_pochatk_u_xvii_st_2007/69-1-0-2037.

9. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття. Київ: Либідь, 1994. 336 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Kryzhanivskiy_Oleh/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_3_Kinets_XVI_-_seredyna_XIX_stolittia/.

10. Литвинов В. Д. Станіслав Оріховський. Історико-філософський портрет. Київ: Академперіодика, 2014. 352 с. URL: ftp://nas.gov.ua/akademperiodyka/.../Blok_Litvinov_Orihovskij.pdf.

11. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ: Обереги, 1992. 88 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Nechui-Levytskyi/Svitohliad_ukrainskoho_narodu/.

12. П. Могила: Богослов, церковний і культурний діяч / відп. ред. А. Колодний, В. Климов. Київ: Дніпро, 1997. 215 с.

13. Саух П. Ю. Релігієзнавство між минулим і майбутнім. *«Релігієзнавство в Київському університеті: інституційний та персональний виміри»*. До 55-ї річниці кафедри релігієзнавства. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 вересня 2014 р. / редкол. А. Є. Конверський та ін. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 100–103. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18414/>.

14. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 1. Середина XV – кінець XVI століття. Київ: Либідь, 1994. 253 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Ulianovskyi_Vasyl/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_1_Seredyna_XV_-_kinets_XVI_stolittia/.

15. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 2. Середина XV – кінець XVI століття. Київ: Либідь, 1994. 255 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Ulianovskyi_Vasyl/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_2_Seredyna_XV_-_kinets_XVI_stolittia/.

16. Филипович Л. О. Етнологія релігії: Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ Знань, 2000. С. 120–314.

17. Франко І. Я. Сотворення світу. Київ: Обереги, 2004. 160 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Franko/Sotvorennia_svitu/.

18. Шкіль С. О. Творчість Феофана Прокоповича Київського періоду. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142(2). С. 207–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_142%282%29__43.

19. Шкіль С. О. Українська церква у візантійській культурній парадигмі: Наукове осмислення Івана Огієнка. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 143 (2). С. 193–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_143%282%29__43.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів цієї теми: релігія, релігієзнавство, академічне релігієзнавство, богословське релігієзнавство, предмет релігієзнавства, об'єкт релігієзнавства, богослов'я (теологія).

2. Опрацюйте 77 число академічного часопису «Українське релігієзнавство» (Актуальні релігієзнавчі проблеми сьогодення. 2016.

№ 77. 152 с. URL: https://uars.info/index.php/uars/issue/view/2016_77) та рубрику «Релігієзнавчі студії» сайту RISU (Релігійно-інформаційна служба України) за 2019 (https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions) і 2018 роки (https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions?articles_p=20). Зробіть письмовий аналіз актуальної проблематики релігієзнавчих досліджень в Україні (2–4 сторінки).

Теми рефератів

1. Релігієзнавство – наука про релігію.
2. Об’єкт і суб’єкт релігієзнавства як науки.
3. Релігієзнавство як специфічна сфера гуманітарного знання.
4. Богословське і наукове пояснення релігії.
5. Проблематика релігієзнавства.
6. Гуманістична спрямованість релігієзнавства.
7. Особливості релігієзнавства як навчальної дисципліни.
8. Методи і принципи дослідження релігійних феноменів.
9. Багатодисциплінарний характер релігієзнавства.
10. Предметне поле психології релігії.
11. Специфіка і тенденції розвитку лінгвістичного релігієзнавства.
12. Практичний вимір релігієзнавчих досліджень в Україні.
13. Теоретична проблематика на сторінках бюлетеня Української Асоціації релігієзнавців та Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України «Українське релігієзнавство».
14. Становлення та розвиток етнології релігії в Україні як релігієзнавчої дисципліни.
15. Наукова спадщина О. Потебні й І. Огієнка як фундамент сучасного вивчення релігійної мови в Україні.

16. Дослідження ісламу в наукових студіях Агатангела Кримського.

Контрольні питання

1. Що вивчає релігієзнавство як наука?
2. Які основні напрями існують у релігієзнавстві?
3. Охарактеризуйте структуру релігієзнавства.
4. Що вивчає теоретичний напрям релігієзнавства?
5. Що вивчає історичний напрям релігієзнавства?
6. Що вивчає філософія релігії?
7. Що вивчає соціологія релігії?
8. У чому полягає сутність психології релігії як науки?
9. За яких обставин виникає релігієзнавство як самостійна дисципліна гуманітарного знання?
10. Які науки вплинули на становлення релігієзнавства як самостійної наукової галузі?
11. Чим обумовлена поява релігієзнавства як науки і навчальної дисципліни?
12. Яке значення має вивчення релігієзнавства у закладах мистецької освіти?
13. Які основні методи дослідження релігії ви знаєте?
14. Назвіть відмінності історії й історіософії релігії.
15. Назвіть видатних представників релігієзнавчої думки в Україні.

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 17–294, 854–858. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Дисциплінарне релігієзнавство: Колективна монографія / за ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР, 2009. 219 с. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/14519>.

3. Колодний А. М. Релігієзнавча і релігійна освіта: предметне поле і співвідношення. *Українське релігієзнавство*. 2014. № 70. С. 31–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2014_70_10.

4. Конотоп Л. Г. Основні аспекти методології релігієзнавчого дослідження. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Т. 20*. 2014. № 2. С. 19–22. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/10374/13661>.

5. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. Лубського В. І. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 9–22. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yakovenko-a-relgyeznavst vo_b07c9d00e70.html.

6. Практичне релігієзнавство: Колективна монографія / за ред. проф. А. Колодного і Л. Филипович. Київ: Українська конфедерація журналістів, Українська асоціація релігієзнавців, 2012. 314 с. URL: <https://ure-online.info/praktychne-religiyeznastvo/>.

7. Річинський А. В. Проблеми української релігійної свідомості. Київ: Світ Знань, 2000. 432 с.

8. Филипович Л. О. Етнологія релігії: Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ Знань, 2000. 333 с.

9. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. 184 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_ukrainskaja/istorija_kievo_mogiljanskoji_akademiji_3_i_khizhnjak_v_k_mankivskij_2003/69-1-0-1998.

10. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 18–19. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

ТЕМА 2. Структура релігії, її функції та роль у духовному й соціокультурному житті

Мета: ознайомлення студентів із поняттям «релігія», структурою релігії і її функціями як духовного, культурного, історичного та світоглядного явища; формування розуміння студентами ролі релігії в суспільному житті й культурному розвитку людства; формування у студентів навичок комплексного наукового аналізу феномену релігії; закласти основи толерантного ставлення до релігійних почуттів.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- сутність релігії як духовного, культурного, історичного, світоглядного феномену;
- причини виникнення та функціонування релігії;
- особливості релігійного світогляду;
- співвідношення релігії і культури;
- співвідношення релігії і мистецтва;
- специфіку релігійного мистецтва, його відмінність від світського мистецтва;

вміти:

- аналізувати сукупність проблем походження, сутності й функцій релігії як соціокультурного феномену;
- розкрити зміст структурних елементів релігії;
- охарактеризувати головні функції релігії в сучасну добу;
- визначити специфіку релігійного мистецтва;
- аналізувати твір релігійного мистецтва з погляду особливостей його поезики й у взаємозв'язку з основами конкретних релігій, вірувань;
- розрізняти художні форми вираження буддійського, християнського, ісламського, юдейського віросповідання, світосприйняття.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Проблема сутності й визначення феномену релігії.

Етимологія та зміст терміна «релігія». Зв'язок поняття «релігія» з поняттями «Бог» і «віра». Сутнісні особливості релігії. Дуалізм природного і надприродного як основна ознака релігійного світобачення. Основні історичні типи уявлень про надприродне та їх характерні ознаки («чуттєво-надчуттєвий», демоністичний і теїстичний). Поняття «сакральне» (священне). Діалектика священного і мирського. «Святе» – важлива категорія релігійної свідомості. Віра у святе як моральний регулятор відносин особи та суспільства.

2. Структура релігії. Співвідношення понять «релігія» та «релігійність». Релігійність як форма буття релігії. Взаємозв'язок

духовного й практичного елементів у структурі релігії. Духовна сфера у структурі релігії – релігійна свідомість, релігійна психологія. Релігійна свідомість як концептуальний аспект релігії, що охоплює міфи, концепції, теорії, уявлення про надприродне, догмати, зміст священних книг, легенд, молитов. Релігійна свідомість – ставлення віруючих до світу, виражене через систему поглядів і почуттів, смисл яких становить віра в надприродне. Головні ознаки релігійної свідомості: образність, символічність, діалогічність, інтимність, суперечливе поєднання ілюзорного й реалістичного, емоційність, вплив на вольові стани віруючих. Релігійні погляди як уявлення, поняття й судження, пронизані конфесійно оформленою вірою в надприродне. Теоретичний і буденний рівень релігійних поглядів. Практична сфера у структурі релігії – релігійна діяльність, релігійні організації, релігійні відношення. Релігійна діяльність – різновид соціальної діяльності, що включає позакультову (сукупність релігійно обумовлених дій віруючих і релігійних інститутів, спрямованих на задоволення духовних і практичних потреб функціонування релігійних організацій) і культову діяльність (сукупність ритуалів, обрядів, за допомогою яких людина намагається вступити в контакт із надприродним світом). Релігійний культ і його форми. Культ – реалізація віри у предметах, символах, діях індивідів і груп віруючих. Інтегративна природа релігійного обряду. Символізм як основа релігійної обрядовості. Релігійна організація – формування релігії як соціального інституту. Спільність віровчення і культу як основа формування релігійної організації. Основні типи релігійних організацій: церква, секта, харизматичний культ, деномінація.

3. Функціональність релігії. Історична й соціальна обумовленість ролі релігії в житті суспільства. Функції релігії як відображення

духовних потреб та інтересів індивідів і спільнот. Поліфункціональність релігії на рівні сучасного суспільства ринкової спрямованості. Основні функції релігії. Компенсаційна функція – психологічна компенсація залежності людини від об'єктивних умов існування, надання ціннісної орієнтації, цілеспрямованості й сенсу її життю. Терапевтична, втішальна функція – внаслідок спілкування між віруючими, між віруючими і священнослужителями забезпечує зняття психологічної напруги, збереження душевного спокою та соціального оптимізму на індивідуальному рівні. Світоглядна функція – вироблення сукупності поглядів, норм, установок, які визначають розуміння людиною світу та її поведінку. Регулятивна функція – регулювання соціальних відносин через систему табу й санкцій. Комунікативна функція – забезпечення спілкування віруючих з Богом і між собою. Інтегративна функція – забезпечення стабільності в суспільстві через усвідомлення моральної належності окремої особи до соціуму. Дезінтегруюча функція – джерело конфлікту через протиставлення віровчень і релігійних культів. Ідеологічна функція – релігія як форма суспільної свідомості не продукує суспільні відносини, а лише відображає їх, схвалюючи чи осуджуючи. Політична і правова функції – втручання Церкви у розв'язання актуальних суспільних проблем, перебирання нею на себе управління, суспільних, державних, законодавчих чи арбітражних повноважень. Культуроформуюча функція – вплив релігії на розвиток різних форм культури, формування й збереження культурних цінностей, накопичення й передача культурного досвіду, естетичних і етичних традицій. Легітимуюча функція – узаконення певних суспільних порядків, державних інститутів, політичних, правових відносин, норм чи визнання їх неправомірними.

4. Зв'язок релігії з різними формами суспільної свідомості.

Релігія в соціокультурній системі як самостійна галузь духовного життя. Особливості впливу релігії на різні сфери культури. Роль релігії у духовно-культурному вихованні людей. Релігія як моральне явище. Бізнес і релігійна мораль у сучасному суспільстві. Відношення між релігією і наукою як чинник духовно-інтелектуального розвитку суспільства. Проблема взаємодії релігії і політики як одна з найдавніших в історії людства. Релігія і культура. Релігія в мистецтві і мистецтво в релігії. Релігійне мистецтво та його духовні цінності.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

***Тема:* Релігія в мистецтві і мистецтво в релігії**

Мета: сформувати у студентів усвідомлення специфіки релігійного мистецтва та його особливого місця в контексті світського мистецтва та культури у процесі їх спільного історичного розвитку; полегшити розуміння студентами символіки, головних ідей та духовного змісту творів мистецтва; закласти основи інтерпретації феноменів релігійного мистецтва в історико-культурному, мистецтвознавчому і релігієзнавчому аспектах.

Завдання:

- виявити зв'язок релігії з естетикою, літературою й мистецтвом;
- з'ясувати кордони між релігією і мистецтвом та шляхи зближення цих феноменів духовної культури.

План

1. Релігія і мистецтво як форми культури, зосереджені на глибинних сенсах людського буття.
2. Становлення та розвиток релігійного й естетико-мистецького феноменів у процесі утвердження культурної лінії розвитку людини.
3. Можливості мистецтва як богопізнання.

4. Ідеї богонатхненності мистецької творчості.

5. Специфіка релігійного мистецтва. Зміст термінів «релігійне мистецтво», «релігійність мистецтва», «сакральне мистецтво», «церковне мистецтво». Релігійне мистецтво як засіб активації релігійної свідомості віруючих через вплив на емоційно-чуттєву сферу та підпорядкування естетичних засад релігійним.

6. Сакральне мистецтво як важлива складова релігійного мистецтва. Сакральне в системі інших категорій класичної естетики: сакральне і прекрасне, сакральне і жахливе, сакральне і піднесене, сакральне і комічне. Сакральне й естетичний ідеал. Сакральне і мирське.

7. Символізм релігійного мистецтва. Особливості релігійних символів. Символіка національних релігій та відтворення її семантики в мистецтві.

8. Етнонаціональні особливості релігійного мистецтва. Українське сакральне мистецтво.

9. Перспективи розвитку релігійного мистецтва у XXI столітті.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Абрамович С. Д. Церковне мистецтво: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 208 с.

2. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 565–580. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

3. Білецька Б. Г. Структурні елементи релігійного символу. *Гілея. Науковий вісник: Збірник наукових праць. Вип. 71 (№ 4)*. Київ: Фенікс, 2013. С. 624–630. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=90>.

4. Герчанівська П. Е. Теоретико-методологічні засади дослідження українського народного сакрального мистецтва. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2005. № 1. С. 12–17.

5. Карпушин И. И. Искусство и религия: истоки и грани взаимодействия. Москва: Педагогика, 1991. 159 с.

6. Лесів Т. Роль традиції у контексті новітнього розвитку східнохристиянського сакрального мистецтва. *Народознавчі зошити*. 2009. № 3–4 (87–88). С. 325–329. URL: <https://nz.lviv.ua/2009-3-4/>.

7. Лещенко А. Сакральне мистецтво як засіб активізації релігійності. *Гілея. Науковий вісник: Збірник наукових праць*. Вип. 58 (№ 3). Київ: Фенікс, 2012. С. 481–486. URL: <http://gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=75>.

8. Макушин Ю. А. Релігія як джерело мистецтва. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Вип. 161. Т. 173. Педагогіка. Миколаїв: Вид-во Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2011. С. 133–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2011_173_161_29.

9. Остащук І. Б. Релігійна символіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2009. 272 с.

10. Павлик П. Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. *Українське сакральне мистецтво: Традиції, сучасність, перспективи (Українське сакральне мистецтво XIII–XV століть). Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 4–5 травня 1993)*. Львів: Свічадо, 1994. С. 95–101. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Ukrainske_sakralne_mystetstvo_tradytsii_suchasnist_perspektyvy/.

11. Словник українського сакрального мистецтва / за ред. М. Станкевича. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. 288 с.

Додаткова

1. Абрамович С. Д. Біблія та формування сакрального простору європейської мистецької культури: Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 150 с.

2. Бельтинг Х. Образ и культ. История образа до эпохи искусства / пер. с нем. К. Пиганович. Москва: Прогресс-Традиция, 2002. 752 с. URL: <https://mymirknig.ru/knigi/kultura/126314-obraz-i-kult-istoriya-obraza-do-epohi-iskusstva.html>.

3. Буркхардт Т. Сакральное искусство Востока и Запада. Принципы и методы / пер. с англ. Н. П. Локман. Москва: Алетейя, 1999. 216 с.

4. Каюра Р. Людина та сакральне / пер. з фр. Київ: Ваклер, 2003. 256 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1019386/>.

5. Лещенко А. М. Коеволюційні процеси у християнському сакральному мистецтві: Монографія. Херсон: Айлант, 2016. 347 с.

6. Мисько Е. Мистецтво як засіб утвердження християнської моралі. *Київська церква: Альманах християнської думки*. Київ; Львів, 1999. № 5. С. 79–81.

7. Новак О. Ф. Релігійне мистецтво – втілення святості в художніх образах. *Християнство в Україні: Нариси*. Рівне, 2003. С. 305–309.

8. Огнева Е. Д. Боги снежных гор (музеи Украины: сакральное искусство в традиции тибетского буддизма). Одесса: Астропринт, 2008. 208 с.

9. Огнева Е. Д. Боги снежных гор, огненно-жарких пустынь и прохладных лесов. Изобразительное искусство тибетской традиции в музеях Одессы. Путеводитель / Институт сходоведства ім. А. Кримського НАН України. Одесса: Астропринт, 2010. 70 с.

10. Остащук І. Б. Християнський сакральний символізм: Релігієзнавчо-філософський дискурс: Монографія. Київ: Автограф, 2011. 288 с.

11. Церковне мистецтво України: у 3-х т. Т. 1: Архітектура. Монументальне мистецтво. Харків: Фоліо, 2018. 952 с.

12. Яковлев Є. Мистецтво і світові релігії. Київ: Вища школа, 1989. 221 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів цієї теми: структура релігії, функції релігії, сакральне, релігійна діяльність, релігійна організація, культ, релігійне мистецтво, церква, секта, харизматичний культ, деномінація, віра, Бог, релігійність.

2. Напишіть аналітичне есе на тему «Місце релігії в професійній діяльності мистецтвознавця».

Теми рефератів

1. Релігія як одна з найважливіших форм духовно-практичної діяльності людини.

2. Функціональна природа релігії.

3. Проблема визначення релігії.

4. Структурні елементи релігії.

5. Догми і доктрини як основні елементи віровчення.

6. Релігійні організації.

7. Специфіка релігійного світосприйняття та світорозуміння.

8. Релігійна діяльність.

9. Релігійні почуття і цінності.

10. Релігія як соціально-психологічне явище.

11. Етичні виміри релігії.

12. Релігія і наука.
13. Релігія і культуротворення.
14. Взаємодії релігії і культури: сфери впливу, генезису функціонування.
15. Віра як стан релігійної свідомості, її зміст і форми вияву.
16. Обрядовість як чинник конфесійної диференціації релігій.
17. Діяльність митрополита Андрія Шептицького в царині культури: засади, меценатство, спадщина.

Контрольні питання

1. У чому полягає специфіка релігійного феномену?
2. Які структурні елементи утворюють релігійний комплекс і в чому полягає особливість кожного з них?
3. Які суспільні функції виконує релігія?
4. Яку роль відіграє релігія в змінах суспільного життя?
5. Що таке релігійний культ?
6. Охарактеризуйте головні функції релігійних організацій.
7. Проаналізуйте головні особливості релігійних відносин.
8. Визначте особливості релігійного світогляду.
9. Назвіть форми вияву релігійної діяльності.
10. У чому сенс буття людини як вищого служіння Богу?
11. У чому проявляється суспільна цінність релігії?
12. Яку роль відіграє сектантство в релігійному житті?
13. Чому релігія потребує синтезу мистецтв?
14. Що таке канон у сакральному мистецтві?
15. Як співвідносяться релігія і культура?
16. У чому специфіка релігійного мистецтва?
17. Які явища можуть бути віднесені до церковного мистецтва?

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 175–294, 479–681. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Барбур И. Религия и наука: История и современность. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2000. 447 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1199373/>.
3. Бодак В. А. Релігія і культура: взаємодія та взаємовплив: Монографія. Київ; Дрогобич: Коло, 2005. 306 с.
4. Бодак В. Соціальна характеристика релігійної обрядовості. *Українське релігієзнавство*. 1997. № 5. С. 8–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_1997_5_4.
5. Брук Дж. Х. Наука и религия. Москва: ББИ, 2004. 352 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/557524/>.
6. Бубер М. Два образа веры. Москва: Республика, 1995. 464 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_religii/buber-dva-obraza-very.
7. Гентош Л. Митрополит Андрей Шептицький та Національний музей у Львові. *Краєзнавство*. 2016. № 1–2. С. 212–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kraeznavstvo_2016_1-2_20.
8. Джеймс У. Воля к вере. Москва: Республика, 1997. 431 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/dzhejms_uiljam_volja_k_vere/22-1-0-1441.
9. Еліаде М. Священне і мирське. *Еліаде М. Мефістофель і андрогін* / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ: Основи, 2001. С. 5–116.
10. Климов В. Відношення між наукою і релігією як індикатор духовного поступу. Релігієзнавчий аспект. Київ: Вид-во Марченко, 2015. 318 с.
11. Лобовик Б. А. Религиозное сознание и его особенности. Киев: Основи, 1999. 319 с.
12. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. В. І. Лубського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 9–22. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yakovenko-a-relgyeznavstvo_b07c9d00e70.html.
13. Москалець В. П. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 55–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2015_1_8.
14. Москалець В. П. Психологія релігії: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2004. 239 с.
15. Релігія в проблемах її структури і функціональності. Наукова збірка / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Інтерсервіс, 2016. 120 с. URL: https://uars.info/index.php/uars/issue/view/2016_78/PDF.

16. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва: Прогресс, 1990. 368 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/frankl_v_chelovek_v_poiskakh_smysla_1990/22-1-0-2410.

17. Функціональність релігії: Український контекст. Монографія / за ред. проф. А. Колодного і Л. Филипович. Київ: УАР, 2017. 339 с. URL: <https://ure-online.info/funktsionalnist-religiyi-ukrayinskyj-kontekst/>.

18. Цветков О. П. Культура і релігія: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 192 с.

19. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Наука, 1992. 473 с.

20. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 9–11, 13–18. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

ТЕМА 3. Походження релігії та її історичні форми. Типологія (класифікація) релігій

Мета: розгляд основних етапів виникнення релігії й основних теорій її походження; ознайомлення студентів із типологією релігій; висвітлення первісних форм релігії; розвиток навичок компаративного аналізу різних форм релігій.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- передумови виникнення релігії;
- головні теорії походження релігії;
- основні підходи до типологізації релігій;
- основні форми первісних вірувань;
- особливості ранніх національних релігій;
- особливості пізніх національних релігій;
- дохристиянські вірування та культури на українських землях;

вміти:

- орієнтуватися в теоріях походження релігії;
- розкрити особливості міфології, історії й обрядів ранніх національних вірувань;
- розрізняти релігії за складом пантеону;
- обґрунтувати причини появи релігійних вірувань у первісному суспільстві;
- розкрити зміст термінів «політеїзм» і «монотеїзм»;

- орієнтуватися в змісті релігійних доктрин, обрядових і культових особливостей етнодержавних релігій;
- порівнювати ранні національні (етнічні) та пізні національні (етнодержавні) релігії.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Основні гіпотези виникнення релігії. Ідея про безрелігійний період в історії людства. Психологічні передумови виникнення релігії. Соціокультурні умови появи релігійних уявлень. Філософські теорії походження релігії: 1) теорія евгемеризму – релігія виникає в результаті свідомих намірів людини (Евгемер, Персей, Хрзіп, Августин Аврелій, абат Доньє); 2) теорія договору – появі релігії сприяв договір між законодавцями та жерцями з їхніми народами (скептики, Томас Гоббс, англійські деїсти, Жан-Жак Руссо); 3) теорія страху – джерелом появи релігійних уявлень і вірувань став страх недосвідчених людей перед потужними силами природи (Критій, Публій Папіній Стацій, Демокріт Абдерський, Поль Анрі Гольбах, Людвіг Феєрбах); 4) теорія обману – релігія виникла як марновірство в результаті обману жерців (Вольтер, Дені Дідро); 5) теорія Девіда Юма – релігія постала з почуття незадоволеності людини щодо її спроможності досягнути повноти щастя; 6) теорія смерті Спенсера – в основі релігії лежить ідея двійника (тіні, віддзеркалення у воді); 7) анімістична теорія – в основу всіх релігій покладено первісне уявлення про душу й духовних істот, що зародилося внаслідок роздумів первісної людини над такими явищами, як сон, хвороба, смерть (Едвард Тайлор, Вільгельм Вундт); 8) преанімістична теорія – вірі в духів передує віра в безособову силу (ману), позбавлену будь-яких фізичних властивостей, яка виявляється у фізичних предметах і пов'язана з ними (Роберт Марет, Джеймс Фрезер); 9) соціальна теорія Еміля Дюркгейма – суспільство створює власну релігію, обожнюючи самого себе; 10) марксистська теорія – виникнення

релігії викликане низьким рівнем розвитку суспільного виробництва і, як результат, безсиллям людини перед стихійними силами природи і суспільства; 11) теорія Зигмунда Фрейда – релігія є результатом едипового комплексу як амбівалентного ставлення сина до батька; 12) психоаналітична теорія Отто Ранка – релігія виникає внаслідок поступового впорядкування сексуального життя первісної людини; 13) теорія Еріка Фромма – поява релігії спричинена фактом дихотомії людського існування. Теологічні теорії походження релігії: 1) традиціоналістична теорія – релігію першим людям відкрив сам Бог (Платон, Тома Аквінський та інші отці Церкви); 2) теїстична теорія – релігія є наслідком божественного одкровення на певному етапі духовного розвитку людства (Рене Декарт, Готфрід Вільгельм Лейбніц, Йоганн Фрідріх Гербарт, Еммануїл Герман Фіхте, Фрідріх Шеллінг). Наукові теорії походження релігії.

2. Типології релігії. Типологія релігій Георга Гегеля: релігії природи, релігії духовної індивідуальності, абсолютні релігії. Принципи та критерії класифікації форм релігії в сучасному релігієзнавстві. Основні моделі класифікації форм релігії. Класифікація релігії за рівнем її історичного розвитку: фетишизм, тотемізм, анімізм, магія, політеїзм, монотеїзм. Класифікація релігії за етнічною ознакою: родоплемінні релігії, ранні національні (етнічні) релігії, пізні національні релігії (етнодержавні), світові релігії.

3. Форми вірувань первісного суспільства: фетишизм, тотемізм, анімізм, анімалізм, аніматизм, магія, шаманство, культ предків. Ототожнення надприродного в ранніх віруваннях (родоплемінних) не з вірою в богів, а з вірою: в надприродні властивості матеріальних предметів і об'єктів (фетишизм); у походження племені, роду від тваринного чи рослинного предка (тотемізм); у роздвоєння

світу і людини на видиму і невидиму природу (анімізм, шаманство); у можливість впливу на довколишній світ через надприродне (магія).

4. Ранні національні (етнічні) релігії в культурно-історичному різноманітті. Головні риси етнічних релігій: 1) етноцентризм; 2) усунення від офіційного культу нижчих верств суспільства; 3) обов'язковість жертвоприношень; 4) зародження вчення про причинний зв'язок між поведінкою людини в земному житті та її посмертною долею; 5) політеїзм; 6) недовговічність та обмеженість у просторовому й етнічному вимірах. Особливості розвитку релігії за етнічною ознакою. Релігія народів Давнього Межиріччя. Шумерська література про релігійні уявлення та культу. Формування культу бога Мардука у Вавилоні. Вплив релігії Месопотамії на релігії інших народів. Цивілізація Давнього Єгипту, її відображення в міфах, віруваннях і ритуалах. Давньоіндійська релігія. Система політеїстичних вірувань і культів Стародавньої Греції. Давньоримська релігія. Релігія давніх скандинавів і германців. Релігія давніх кельтів. Релігії народів доколумбової Америки. Давньоукраїнська релігія (українське язичництво).

5. Пізні національні (етнодержавні) релігії. Соціальні, економічні та культурні передумови становлення етнодержавних релігій. Головні риси пізніх національних релігій: 1) широкі масштаби впливу; 2) спрощення жертвоприношень; 3) розвиненість вчення про загробне життя та потойбічну відплату чи винагороду; 4) єдність політеїзму й монотеїзму; 5) історична тривалість. Особливості культурно-історичного розвитку та характерні риси етнодержавних релігій. Політеїстичні національно-державні релігії: індуїзм, сикхізм, джайнізм. Індуїзм у духовному й політичному житті Індії.

Конфуціанство в духовному житті й культурі Китаю. Даосизм. Синтоїзм у менталітеті японців. Іудаїзм і становлення монотеїзму, течії іудаїзму.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Дохристиянські вірування українців

Мета: сформувати у студентів уявлення про ранні форми релігійних вірувань та специфіку їх розвитку на теренах України.

Завдання:

- розкрити характерні риси українського язичництва дохристиянського періоду;
- з'ясувати специфіку української міфології;
- висвітлити сутнісні ознаки двовір'я;
- виявити особливості духовної культури гуцулів Українських Карпат.

План

1. Язичництво як система світорозуміння давніх цивілізацій.
2. Загальні риси феномену язичницьких релігій.
3. Етапи розвитку язичницького світогляду автохтонного населення території України.
 - 3.1. Релігійні вірування та культова практика трипільських племен.
 - 3.2. Інтегративна асиміляція давніх вірувань кіммерійців, скіфів, сарматів, готів, гуннів, хазарів, кримських греків, скандинавів, візантійців й інших народів у процесі етногенезу та становлення релігійності праукраїнського етносу.
4. Українське язичництво в дохристиянський період у загальноісторичному контексті.
 - 4.1. Особливості української міфології.
 - 4.2. Релігійна культура праукраїнців: храми, священні гаї, місця сили, язичницька богослужба, духовна верства.
 - 4.3. Демоністичні вірування праукраїнців.
 - 4.4. Політеїзм. Пантеон богів.

4.5. Володимирові боги.

5. Двовір'я – православно-язичницький синкретизм, що постав у результаті християнізації Русі-України.

6. Відродження українського язичництва в сучасну добу.

7. Релігійна культура гуцулів Українських Карпат.

7.1. Гуцульська міфологія.

7.2. Мольфарство – гуцульська магія.

7.3. Місця сили Гуцульщини.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 441–452. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Артюх В. С. Язичництво та раннє християнство стародавньої Галичини. Львів: Сполом, 2006. 200 с. URL: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=5569154>.

3. Атаманюк Ю. Останній мольфар. *Час і Події*. 2010. № 43. 27 жовтня. URL: <http://www.chasipodii.net/article/7321/>.

4. Атаманюк Ю. Філософія карпатського мольфара. *Спадщина віків: Культурно-історичний портал*. 2014. 7 січня. URL: <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/filosofiya-karpatskogo-molfara>.

5. Баюрчак Н. В. Космогонічні вірування українців Карпат. *Студентські історичні зошити: Збірник студентських наукових праць. Вип. 4*. Івано-Франківськ: [б. в.], 2013. С. 75–80. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/elibrary-res.php?a=%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B9&nom=2>.

6. Бердник Г. Знаки карпатської магії. Таємниця старого мольфара / Гроловиця Бердник. Київ: Зелений пес, 2006. 368 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Berdnyk_Hromovytsia/Znaky_karpatskoi_mahii_Taemnytsia_staroho_molfara/.

7. Блощинська В. Культ карпатської магії як феномен гуцульської культури. *Карпати: Людина, етнос, цивілізація. Вип. 5*. Івано-Франківськ: Плай, 2014. С. 277–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/karlec_2014_5_27.

8. Боян С., Баюрчак Н. Мольфари Українських Карпат: типологічний аналіз. *Галичина*. 2015. Ч. 27. С. 45–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2015_27_7.

9. Буйських Ю. С. Нижча міфологія українців у світлі проблем «двовір'я» та «народного християнства». *Етнічна історія народів Європи*. 2010. Вип. 33. С. 70–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2010_33_15.

10. Буйських Ю. С. Система традиційних міфологічних вірувань та уявлень гуцулів у вимірі сучасності. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 1. С. 98–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2014_1_20.

11. Велесова Книга – Волховник / уклад. Г. С. Лозко. 4-те вид. Вінниця: Континент-прим, 2007. 520 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Lozko_Halyna/Velesova_Knyha_Volkhovnyk/.

12. Войтович В. М. Генеалогія богів давньої України. Рівне: Видавець Валерій Войтович, 2007. 556 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/712613/>.

13. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 392 с. URL: <https://www.litmir.me/bd/?b=194963>.

14. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Voitovych_Valerii/Ukrainska_mifolohiia/.

15. Горбань Р. А. Сакральна архітектура і священний простір як наукові поняття. *Проектування християнського храму: Навчальний посібник* / за заг. ред. Г. М. Юрчишин. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2016. С. 5–10.

16. Гуцуляк О. Міфологія гуцулів. URL: http://samlib.ru/g/guculjak_o_b/hutsul-mif.shtml.

17. Іларіон (Огієнко І., митрополит). Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. Київ: Обереги, 1992. 424 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Ohiyenko_Ivan/Dokhrystyianski_viruvannia_ukrainskoho_narodu/.

18. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. Київ: Знання, 1999. 735 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kolodnyi_A/Istoriia_relihiiv_Ukraini/.

19. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. Київ: Український Центр духовної культури, 1996. 384 с.

20. Колодний А. М. Лев Силенко – будівничий РУНВіри. *Колодний А. М. Релігійне життя України в особах його діячів і дослідників: Монографія*. Київ: Інтерсервіс, 2017. С. 246–259. URL: <https://ure-online.info/religijne-zhyttva-ukrayiny-v-osobah-jogo-diyachiv-i-doslidnykiv/>.

21. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Київ: Либідь, 1994. 384 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kostomarov/Slovianska_mifolohiia/.

22. Креслав В. Арійський сонячний хрест в культурній спадщині гуцулів. *Спадщина віків: Культурно-історичний портал*. 2015. 26 серпня. URL: <http://spadok.org.ua/symvoly/ariyskyu-sonyachnyu-chrest-v-kulturniy-spadschyni-gutsuliv>.

23. Креслав В. Карпатські мольфари. Таємниці, факти, припущення. *Віче Борислава: Культурно-просвітницький портал*. URL: <http://viche-boruslava.org.ua/index.php/ukrainskyi-rid/30-tradytsiia/kreslav/113-molfarstvo-karpaty>.

24. Креслав В. Кладка мольфара. *Спадщина Предків: Всеукраїнський культурно-просвітницький, дослідницький проект з вивчення і збереження сакральної спадщини українського народу*. 2014. 9 січня. URL: <http://spadshchyna.uamodna.com/articles/guculjsjka-kladka-yak-symvol-potoybichchya/>.

25. Креслав В. Мольфи як сакральні предмети мольфарства. *Спадщина Предків: Всеукраїнський культурно-просвітницький, дослідницький проект з вивчення і збереження сакральної спадщини українського народу*. 2013. 4 вересня. URL: <http://spadshchyna.uamodna.com/articles/moljfy-yak-sakraljni-predmetu-moljfarstva/>.

26. Креслав В. Хованець (домовик) в народних віруваннях Карпат і Підгір'я. *Спадщина Предків: Всеукраїнський культурно-просвітницький, дослідницький проект з вивчення і збереження сакральної спадщини українського народу*. 2013. 30 вересня. URL: <http://spadshchyna.uamodna.com/articles/hovanecj-domovyk-v-narodnyh-viruvannyah-karpat-i-pidgirya/>.

27. Креслав В. Черес – гуцульський пояс-оберіг. *Спадщина Предків: Всеукраїнський культурно-просвітницький, дослідницький проект з вивчення і збереження сакральної спадщини українського народу*. 2014. 22 січня. URL: <http://spadshchyna.uamodna.com/articles/cheres-guculjsjkyu-poyasoberig/>.

28. Креслав В. Чугайстр – лісовий сторож, карпатська снігова людина. *Спадщина Предків: Всеукраїнський культурно-просвітницький, дослідницький проект з вивчення і збереження сакральної спадщини українського народу*. 2014. 7 січня. URL: <http://spadshchyna.uamodna.com/articles/chugayster-lisovyu-storozh-karpatsjka-snigova-lyudyna/>.

29. Лозко Г. С. Українське язичництво. Київ: Український центр духовної культури, 2009. 90 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Lozko_Halyna/Ukrainske_jazychnytstvo/.

30. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 123–163. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.

31. Метафізика Карпат. Івано-Франківська область / відп. ред. В. Головенський. Івано-Франківськ: Цинамоновий Хрущ, 2010. 107 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004545.

32. Плачинда С. П. Словник Давньо-української міфології. Київ: Український письменник, 1993. 63 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Plachynda/Slovnky_davnioukrainskoi_mifolohii/.

33. Филипович Л. О. Етнологія релігії: Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ Знань, 2000. С. 92–119.

34. Харьковщенко Є. А. Пантеон князя Володимира як релігійно-світоглядне явище. *Християнська традиція Київської Русі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Волинської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату (19.05.2015)*. Луцьк: ЕІΚΩΝ, 2015. С. 233–239. URL: https://www.academia.edu/33662071/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%96.

35. Хобзей Н. В. Гуцульська міфологія: Етнолінгвістичний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2002. 216 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001602.

36. Шаян В. П. Найвища Святість. Студія про Свантевита. Лондон: Орден, 1971. 143 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/16157-shayan-v-nayvishha-svyatist-studiya-pro-svantevita/>.

37. Шаян В. П. Найвище Світло (студія про Сварога і Хорса). Лондон: Орден, 1959. 54 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/15748-shayan-v-nayvishhe-svitlo-studiya-pro-svaroga-i-horsa/>.

Додаткова

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу: В 3 т. Москва: Современный писатель, 1995. Т. 1. 416 с.; Т. 2. 400 с.; Т. 3. 416 с. URL: <https://rodnovery.ru/knizhnaya-polka/305-afanasev-a-n-poeticheskie-vozzreniya-slavyan-na-prirodu>.

2. Боровский Я. Е. Мифологический мир древних киевлян. Киев: Наукова думка, 1982. 103 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003272.

3. Бурдо Н. Б., Відейко М. Ю. Трипільська культура. Спогади про золотий вік. Харків: Фоліо, 2007. 415 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Burdo_Nataliia/Trypilska_kultura_Spohady_pro_zoloty_vik/.
4. Бурдо Н. Б. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ: [б. в.], 2005. 306 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Burdo_Nataliia/Sakralnyi_svit_trypilskoj_tsyvilizatsii/.
5. Велесова книга: Збірник праукраїнських пам'яток I тисячоліття до нової доби – I тисячоліття нової доби / пер. Б. Яценка. Київ: Велес, 2003. 108 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Yatsenko_Borys/Velesova_knyha/.
6. Вертієнко Г. В. Іконографія скіфської есхатології. Київ: Видавець Олег Філюк, 2015. 224 с.
7. Виклади давньослов'янських легенд, або Міфологія / укладена Я. Ф. Головацьким. Київ: Довіра, 1991. 93 с. URL: <https://svit.in.ua/kny/bookgolov.htm>.
8. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Ін-т народознавства НАНУ, 2000. 263 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?S21CNR=20&S21STN=1&S21REF=2&C21COM=S&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21All=%3C.%3EID%3DUKR0009601%3C.%3E&&S21FMT=fullwebr>.
9. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського народу. 2-е вид., доп., перероб. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 310 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Davydiuk_Viktor/Pervisna_mifolohiia_ukrainskoho_folkloru/.
10. Кожолянко Г. К. Анімістичні пережитки давніх вірувань та нові сакральні ідеї у духовній культурі українців. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2012. Т. 2. С. 139–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2012_2_13.
11. Кожолянко Г. К. Опір християнству на українських теренах у X–XIII ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2009. Т. 2. С. 87–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2009_2_9.
12. Кожолянко Г. К. Поєднання язичницьких і християнських свят у календарній обрядовості українців після офіційного введення християнства. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2010. Т. 1. С. 142–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2010_1_12.
13. Кожолянко О. Г. Збереження язичницького світогляду в українців-гуцулів у кінці XX – на початку XXI століття. *Матеріали до української етнології*. 2013. Вип. 12. С. 14–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdue_2013_12_4.

14. Кожолянюк О. Г. Релігійний світогляд українців від Київської Русі: плуралізм ідеології християнства та язичництва. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2012. Т. 2. С. 150–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pssiae_2012_2_14.
15. Косило Л. Гуцульська демонологія. *Гражда*. 2007. № 16. С. 14–15.
16. Лаврук Т. В. Симбіоз хреста та магичних архаїчних символів під час здійснення захисних обрядодій на Гуцульщині. *XVII Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя» (22–26 жовтня 2012 р.)*. URL: <http://nauka.zinet.info/17/lavruk.php>.
17. Мицик В. Ф. За законом світового ладу: Трипільська цивілізація і світогляд українського народу. Київ: МАУП, 2007. 327 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001225.
18. Мусіхіна Л. І. Магія гір. Чарівне в житті Гуцулів. Тернопіль: Богдан, 2012. 64 с.
19. Наливайко С. І. Етнічна історія Давньої України. Київ: Євшан-Зілля, 2007. 624 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Nalyvaiko_Serhii/Etnichna_istoriia_Davnoi_Ukrainy/.
20. Петров В. Міфологема «сонця» в українських народних віруваннях та візантійсько-гелліністичний культурний цикл. *Петров В. Розвідки. Т. 1*. Київ: Темпора, 2013. С. 343–381. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_1/.
21. Петров В. Передхристиянські релігійно-світоглядові елементи. Генеза народних звичаїв і обрядів. *Петров В. Розвідки. Т. 3*. Київ: Темпора, 2013. С. 1187–1197. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_3/.
22. Плачинда С. П. Лебедія: Як і коли виникла Україна. Київ: Київська правда, 2005. 160 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Plachynda/Lebedia_Yak_i_koly_vynykla_Ukraina_vyd2005/.
23. Потєбня А. А. О доле и сродных с нею существах. *Потєбня А. А. Слово и миф*. Москва: Правда, 1989. С. 472–516. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_ukrainskaja/potebnja_slovo_mif/69-1-0-4680.
24. Пушик С. Г. Чугайстер: Міфічний персонаж української народної поезії Карпат. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 2–3. С. 53–63.
25. Савітар В. Арідник – владики гір, витоковий демонологічний образ. *Спадщина віків: Культурно-історичний портал*. 2014. 9 січня. URL: <http://spadok.org.ua/gutsulschyna/aridnyk-vladyka-gir-vytokovyy-demonologichnyy-obraz-karpat>.
26. Савітар В. Культ ватри у гуцулів. *Віче Борислава: Культурно-*

історичний портал. 2015. 16 грудня. URL:

<http://viche-boruslava.org.ua/index.php/blohy/entry/kult-vatry-u-hutsuliv>.

27. Савітар В. Мольфари – одвічні хранителі Карпат. *Спадщина віків: Культурно-історичний портал*. 2015. 20 серпня. URL:

<http://spadok.org.ua/molfarstvo/molfary-odvichni-chranyteli-karpat>.

28. Силенко Л. Мага Віра. Спрінг Глен: [б. в.], 1979. 1393 с. URL:
<http://diasporiana.org.ua/religiya/2349-silenko-l-maga-vira/>.

29. Сосенко К. П. Праджерело українського релігійного світогляду. Львів: Живі гроби, 1923. 80 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004153.

30. 100 найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. О. Таланчук. Київ: Орфей, 2002. 448 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Talanchuk_Olena/100_naividomishykh_obraziv_ukrainskoi_mifolohii/.

31. Українці: Народні вірування, повір'я, демонологія / упоряд. Л. П. Пономарьов. Київ: Либідь, 1992. 322 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Ponomarov_Anatolii/Ukrainci_narodni_viruvannia_poviria_demonolohiia/.

32. Шаян В. П. Віра предків наших. Т. 1. Луцьк: [б. в.], 2000. 902 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002046.

33. Ятченко В. Український шаманізм: Монографія. Київ: Міленіум, 2011. 216 с. URL:
http://chtyvo.org.ua/authors/Yatchenko_Volodymyr/Ukrainskyi_shamanizm/.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів цієї теми: фетишизм, тотемізм, анімізм, магія, шаманство, культ предків, політеїзм, монотеїзм, етнічні релігії, етнодержавні релігії, світові релігії, місце сили, язичництво, двовір'я.

2. Зробіть письмовий аналіз пантеону богів «Велесової книги», спираючись на переклад Бориса Яценка (Велесова книга: Збірник праукраїнських пам'яток I тисячоліття до нової доби – I тисячоліття нової доби / пер. Б. Яценка. Київ: Велес, 2003. 108 с. URL:

http://chtyvo.org.ua/authors/Yatsenko_Borys/Velesova_knyha/) або переклад Галини Лозко (Велесова Книга – Волховник / уклад. Г. С. Лозко. 4-те вид. Вінниця: Континент-прим, 2007. 520 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Lozko_Halyna/Velesova_Knyha_Volkhovnyk/).

Темати рефератів

1. Етнічна релігія як історичний етап взаємодії національного і етнічного.
2. Проблема походження релігії в працях відомих учених (за вибором).
3. Основні моделі класифікації форм релігії.
4. Основні теорії походження релігії.
5. Різновиди етнічних релігій.
6. Табу в системі соціальної регуляції поведінки.
7. Види та принципи магії.
8. Тотемізм як самосвідомість людини.
9. Взаємозв'язок міфології і релігії.
10. Фетишизм як форма найдавніших вірувань і його прояви в сучасному світі.
11. Вплив язичництва на формування та самоідентифікацію українців.
12. Світоглядні засади українського язичництва.
13. Феномен українського двовір'я.
14. Гуцульська магія і міфологія.
15. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра) як сучасна форма українського язичництва.
16. Вплив дохристиянських вірувань на українське мистецтво.
17. Українська язичницька міфологія в національному мистецтві.

Контрольні питання

1. Які основні етапи розвитку проходить релігія?
2. Назвіть основні принципи та критерії класифікації форм релігії.
3. Які типології релігії ви знаєте?
4. Які теорії походження релігії ви знаєте?
5. Чим відрізняється монотеїстична релігія від політеїстичної?

Наведіть приклади.

6. Чому прибічники гіпотези «до релігійної епохи» стверджують, що у людей ранніх етапів історії не було релігійних вірувань?

7. Що виявляє специфіку етнічних релігій?

8. Охарактеризуйте різновиди етнічних релігій Індії, Китаю та інших країн Стародавнього Світу.

9. Розкрийте характерні особливості іудаїзму як етнічної релігії.

10. Як виявляється анімізм у вірі?

11. Охарактеризуйте тотемізм як раннє вірування народів світу.

12. На вашу думку, чи є шаманство вірою? Доведіть свою позицію.

13. Визначте причини поширення магії в сучасному світі.

14. Хто вперше став вивчати феномен фетишизму? Що є соціальним підґрунтям фетишистських уявлень сьогодні?

15. Що є характерним для образів розвинутого політеїзму?

16. У чому полягає вплив релігійного світогляду народів, які населяли українські землі, на становлення та розвиток релігійності праукраїнців?

17. Вичленіть і охарактеризуйте пантеон богів українського язичництва.

18. У чому полягає зміст образів ранніх демоністичних вірувань праукраїнців (упири, берегині, домовики тощо)?

19. У чому полягає специфіка гуцульської магії?

20. У чому полягає зміст образів розвинутих демоністичних вірувань праукраїнців (рожаниці, Род, диви тощо)?

21. Охарактеризуйте демоністичні вірування гуцулів Українських Карпат.

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 295–365, 441–452. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Эванс-Притчард Э. Теории примитивной религии / пер. с англ. А. А. Казанкова, А. А. Белика. Москва: ОГИ, 2004. 142 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/ehvans_pritchard_eh_teorii_primitivnoj_religii_2004/5-1-0-2814.

3. Элиаде М. Аспекты мифа. 4-е изд. Москва: Академический проект, 2010. 251 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/837403/>.

4. Элиаде М. История веры и религиозных идей. Т. I: От каменного века до элевсинских мистерий / пер. с фр. Москва: Критерион, 2001. 464 с. URL: <http://alleng.org/d/relig/relig009.htm>.

5. Элиаде М. Шаманизм и архаические техники экстаза / пер. с фр. А. А. Васильевой, Н. Л. Сухачёва. Москва: Ладомир, 2015. 552 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/ehliade_m_shamanizm_i_arkhaicheskie_tekhniki_ehkstaza/16-1-0-5213.

6. Иллюстрированная история религий. Т. 1 / под ред. П. Д. Шантепи де ля Соссей. Издательский отдел Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1992. 416 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1641158/>.

7. Иллюстрированная история религий. Т. 2. / под ред. П. Д. Шантепи де ля Соссей. Издательский отдел Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1992. 528 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2029413/>; <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4974838>.

8. Леви-Брюль Л. Первобытный менталитет / пер. с фр. Е. Кальщикова. Санкт-Петербург: Европейский Дом, 2002. 400 с. URL: <https://klex.ru/ibm>.

9. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. Москва: Педагогика-Пресс, 1994. 607 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/242379/>.

10. Леви-Строс К. Тотемизм сегодня. Неприрученная мысль / пер. с фр. А. Б. Островского. Москва: Академический проект, 2008. 486 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/levi_stross_k_totemizm_segodnja_nepri_ruchennaja_mysl/5-1-0-1932.

11. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. Лубського В. І. Київ: Центр учбової

літератури, 2010. С. 45–59. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yakovenko-a-relgyeznavstvo_b07c9d00e70.html.

12. Малерб М. Религии человечества. Миф, религия, культура. Москва: Рудомино; Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. 600 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1824612/>.

13. Малиновский Б. Магия, наука и религия / пер. А. П. Хомика. Москва: Рефл-бук, 1998. 304 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/malinovskij_b_magija_nauka_i_religija/5-1-0-2475.

14. Паскаль Б. Думки про релігію. Львів: Місіонер, 1995. 170 с.

15. Померанц Г., Миркина З. Великие религии мира. 3-е изд., испр. Москва: Издательский дом университета в Москве, 2006. 256 с., 1995. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjvzXxbDkAhXN_CoKHZuRDacQFjABegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.pseudology.org%2Fevrei%2FPomeranzMirkinaVeli%2FkieReligiiMira.pdf&usg=AOvVaw0dqch3cTycShSP1_nSbfJD.

16. Рэдклифф-Браун А. Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции / пер. с англ. О. Ю. Артёмовой. Москва: Восточная литература РАН, 2001. 304 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/rehdkliff_braun_ar_struktura_i_funkcija_v_primitivnom_obshhestve_ocherki_i_lekcii/5-1-0-163.

17. Токарев С. А. Ранние формы религии. Москва: Политиздат, 1990. 622 с. URL: <https://www.klex.ru/o3c>.

18. Фрэзер Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. Москва: Издательство политической литературы, 1986. 704 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/dzhejms_frehzer_zolotaja_vetv_issledovanie_magii_i_religii/5-1-0-232.

19. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии / пер. М. В. Вульф. *Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному*. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2006. С. 309–476. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/psikhologija/frejd_z_ostroumie_i_ego_otnoshenie_k_bessoznatelnomu/22-1-0-2575.

20. Хюбнер К. Истина мифа / пер. с нем. Москва: Республика, 1996. 448 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/khjubner_k_istina_mifa/5-1-0-5082.

21. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор-Видавництво, 2004. С. 9–13. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

ТЕМА 4. Світові релігії

Мета: ознайомлення студентів з особливостями генези, віровчення, культу та організації світових релігій (буддизму, християнства й ісламу), зі священними книгами цих релігій: Біблією, Трипітакою та Кораном; розвиток навичок компаративного аналізу релігійних систем, їхніх віровчень і священних текстів; виховання неупередженого ставлення до різних релігійних учень і світоглядів; формування у студентів розуміння ролі світових релігій у культурно-історичному розвитку людства.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- соціально-історичні умови виникнення та поширення світових релігій;
- загальні відомості про засновників світових релігій;
- основні напрямки і течії у світових релігіях;
- суть релігійної доктрини, обрядові та культові особливості кожної зі світових релігій;
- вплив світових релігій на розвиток культури та соціально-політичне життя;
- зміст, структуру й складові священних книг світових релігій;
- специфіку й історію творення біблійних текстів;
- специфіку Біблії як релігійної, літературної та культурологічної пам'ятки;

вміти:

- проаналізувати спільні риси світових релігій;
- визначити причини та особливості виникнення буддизму, християнства й ісламу;
- охарактеризувати суттєві риси, особливості віровчення кожної зі світових релігій;
- розкрити специфіку конфесій;
- дати характеристику сучасному стану буддизму, християнства та ісламу;
- оперувати священними текстами буддизму, християнства та ісламу, порівнювати їх, зіставляти, аналізувати, виявляти специфіку того чи іншого віровчення.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Типологічні особливості світових релігій. Соціально-історичні умови й причини виникнення та розвитку світових релігій. Характерні особливості світових релігій, їх міжетнічний, космополітичний характер. Визнання рівності перед Богом усіх людей, незалежно від їхнього соціального стану, та декларування ролі спасительної сили щодо всього людства як головні ознаки світовості релігії. Статистичні дані, порівняльний аналіз і географія великих релігій світу. Набуття світовими релігіями етнічних рис і виявлення тенденції до ідентифікації етнічної та релігійної належності в конкретних історичних умовах у тій чи іншій країні світу.

2. Буддизм. Причини, соціокультурні й історичні умови виникнення та поширення буддизму. Регіональні особливості поширення буддизму. Питання про достовірність джерел і засновника буддизму, особа Будди, буддійська традиція про засновника буддизму принца шак'їв (північний схід Індії) Сіддхартху Гаутаму. Віровчення буддизму – між філософією та релігією, загальна характеристика основного ядра буддистської літератури Трипітаки («Три кошики закону», 80 р. до н. е.). Зміст понять «сансара», «нірвана», «дхарма», «атман», «сантана», «прапті», «карма». Вчення про «Чотири благородні істини» і «благородний восьмиступеневий (восьмеричний) шлях», місце людини в ієрархії всіх істот, розуміння людської особи як ряду станів, що змінюють один одного. Етика буддизму. Основні напрями в буддизмі та їх особливості – хінаяна і махаяна. Хінаяна (мала колісниця) – вчення про «вузький» шлях порятунку, його зміст, міфологія та географія поширення. Махаяна (велика колісниця) – вчення про «широкий», універсальний характер звільнення. Вчення про бодхісатви. Тібетський буддизм, вчення ваджраяна («діамантова

колісниця»), специфіка пантеону ваджраяни. Поширення буддизму в сучасному світі. Створення міжнародних об'єднань буддистів, що ставлять перед собою завдання вирішення насущних проблем сучасності.

3. Християнство. Соціальні, філософські й етичні витоки раннього християнства. Історія становлення християнства та створення християнської Церкви: 1) стадія іудеохристиянства (перша половина I століття); 2) стадія актуальної есхатології (друга половина I століття); 3) стадія пристосовництва (II століття); 4) стадія інституційного і догматичного оформлення (III–V століття). Розколи у християнстві, їх причини та наслідки. Ісус Христос – основоположник християнської релігії. Історичні, міфологічні, євангельські інтерпретації особи Ісуса Христа. Біблія як священна книга іудаїзму та християнства. Основні догмати християнського віровчення. Символ віри. Розуміння людської особи у християнському вченні (християнська антропологія). Християнський культ. Особливості церковної організації. Церква та держава: історичні моделі взаємодії. Особливості основних конфесій у християнстві. Православна догматика, східний обряд. Розподіл православного духовенства на чорне та біле. Вселенське Православ'я: автокефальні й автономні церкви. Православна церква та держава: принцип «симфонії» і практика цезаропапізму. Католицизм як один із найпоширеніших напрямів християнства. Особливості віровчення, культу та церковної організації католицизму. Католицькі чернечі ордени. Католицизм в історії: папство як чинник політичного життя Європи. Контрреформація: роль Тридентського собору. Католицизм після папи Пія IX (кінець XIX – XX століття): соціальна активність Церкви. Сучасний католицизм після II Ватиканського Собору. Понтифікат Івана Павла II. Енцикліка «Сотий рік» і подальший

розвиток соціально-етичної доктрини католицизму. Реформація як наслідок кризи католицизму в XVI столітті. Засади протестантської релігійності та церковності. Біблія у протестантизмі. Ранній і пізній протестантизм: особливості вчення, організації, культу. Основні протестантські деномінації – лютеранство, кальвінізм, англіканство, методисти, менноніти, баптисти, квакери, адвентисти, п'ятдесятники, Свідки Єгови. Модернізм і фундаменталізм у сучасному протестантизмі. «Протестантський дух й етика капіталізму»: соціальні, економічні та духовно-культурні виміри. Екуменізм у християнському світі. Християнство в історії України.

4. Іслам. Суспільно-політичні умови виникнення та поширення ісламу. Мекканський і мединський періоди становлення ісламу. Життя та проповідь Мухаммеда. Коран – священна книга ісламу. Особливості віровчення, культу й організації релігійної діяльності в ісламі. Коран, Сунна та шаріат у житті мусульман. Порівняльна характеристика основних течій в ісламі – сунізму та шиїзму. Мусульманські релігійно-політичні рухи. «Ісламський чинник» і його роль у сучасному світі. Іслам в історії України.

5. Економічна діяльність у контексті світогляду світових релігій. Тлумачення господарської та підприємницької діяльності людини різними релігіями у рамках опіки за її духовну чистоту. Господарська діяльність митрополита А. Шептицького. Зв'язки християнства з господарською діяльністю. Католицький, православний і протестантський типи «економічної людини». Ісламська концепція ставлення до закону вартості. Буддизм і його зв'язки з господарською діяльністю.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Християнство як світова релігія

Мета: сформувати у студентів усвідомлення специфіки історичних і соціальних умов виникнення та розвитку християнства як світової релігії; ознайомити студентів із відмінностями між православ'ям, католицизмом і протестантизмом; навчити виявляти історико-теологічний контекст біблійних сюжетів; закласти навички компаративного аналізу філософсько-моральних доктрин Старого і Нового Завітів; дати уявлення про значення християнства в історії України.

Завдання:

- проаналізувати передумови становлення та поширення християнської релігії;
- розкрити зміст релігійної доктрини християнства;
- з'ясувати обрядові та культові особливості християнства;
- виявити головні засади католицизму, православ'я і протестантизму, вирізнити спільне та своєрідне, притаманне цим течіям;
- роз'яснити особливості розвитку християнства в Україні.

План

1. Історія становлення християнства як світової релігії (I–V століття).

1.1. Соціально-історичні й ідеологічні передумови виникнення християнської релігії.

1.2. Становлення й еволюція християнства.

1.3. Причини розколу.

2. Особа Ісуса Христа.

2.1. Ісус Христос – основоположник християнської релігії.

2.2. Історичні, міфологічні, євангельські інтерпретації особи Ісуса Христа.

3. Основний зміст християнського віровчення і культу.

- 3.1. Біблія як священна книга християнства.
- 3.2. Вселенські собори, формування віровчення та культу.
- 3.3. Основні засади християнського віровчення.
- 3.4. Християнська моральна доктрина.
- 3.5. Культ у системі християнської релігії.

4. Християнська філософія.

- 4.1. Філософія католицизму.
- 4.2. Філософія православ'я.
- 4.3. Протестантська філософія в контексті теологічних концепцій.

5. Католицизм.

- 5.1. Особливості римо-католицького віровчення та культу.
- 5.2. Католицькі ордени ченців.
- 5.3. Організаційна структура Римо-католицької Церкви, Ватикан.

6. Православ'я.

- 6.1. Особливості православного віровчення.
- 6.2. Православний культ і його суть.
- 6.3. Вселенське православ'я.

7. Греко-католицизм.

- 7.1. Причини, наслідки й історична доля Берестейської унії. Грамота Святої Унії. Літургійні постанови Берестейської унії, їх статус і богословське значення.
- 7.2. Церква католиків Східного обряду на території Російської імперії.
- 7.3. Доктрини уніатизму в контексті Східної політики Ватикану кінця XIX – початку XXI століть.

8. Протестантизм.

- 8.1. Реформація в Європі та причини виникнення протестантизму.
- 8.2. Особливості віровчення та культу раннього протестантизму.

8.3. Особливості віровчення та культу пізнього протестантизму.

9. Історія християнства в Україні.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 372–379, 386–411, 421–436, 455–461. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Атлас біблійної історії / за ред. Д. Причарда. Київ: Картографія, 2010. 192 с.
3. Берестейський Собор 1596 року в історичній долі Українства: Українське релігієзнавство. 2017. № 81–82. 294 с. URL: https://uars.info/index.php/uars/issue/view/2017_81_82.
4. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс. Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2001. 496 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v40217/?cc=1&view=djvu>.
5. Головащенко С. І. Історія християнства: Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: Либідь, 1999. 352 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v34220/?cc=1&view=djvu>.
6. Гурська Л. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2016. С. 66–112, 130–142. URL: <https://toloka.to/t100825>.
7. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 2: Українське православ'я / за ред. проф. П. Яроцького. Київ: Український Центр духовної культури, 1997. 373 с.
8. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 3: Православ'я в Україні / за ред. А. Колодного, В. Климова. Київ: Український Центр духовної культури, 1999. 559 с.
9. Історія релігії в Україні. У 10 т. Т. 4: Католицизм / за ред. А. Колодного, П. Яроцького. Київ: Український Центр духовної культури, 2001. 598 с.
10. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 5: Протестантизм в Україні. Ранній протестантизм. Пізній протестантизм. Баптизм / за ред. проф. П. Яроцького. Київ: Світ Знань, 2002. 424 с. URL: <https://ure-online.info/iru-5-prot/>.
11. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 6: Пізній протестантизм в Україні (п'ятдесятники, адвентисти, Свідки Єгови) / за ред. проф. П. Яроцького. 2-ге вид., уточн. і допов. Київ – Дрогобич: видавець Сурма С., 2008. 632 с. URL: <https://ure-online.info/iru-6-pizn-prot/>.
12. Лешан В. Ю., Звенигородська Ю. М. Історія християнства в Україні. Чернівці: Рута, 2007. 159 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v13330/?cc=1&view=pdf>.

13. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. Лубського В. І. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 237–354. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yakovenko-a-relgyeznavstvo_b07c9d00e70.html.

14. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 354–464. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.

15. Недавніа О. В. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом. Київ: Гнозис, 2000. 218 с.

16. Саган О. Н. Вселенське православ'я. Суть, історія, сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 910 с.

17. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 31–56, 73–134. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

Додаткова

1. Абрамович С. Біблія та формування сакрального простору європейської мистецької культури. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 150 с.

2. Барт К. Церковная догматика. Москва: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея. Т. 1. 2007. 542 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/747179/>; Т. 2. 2011. 712 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/747183/>; Т. 3. 2014. 695 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2244566/>.

3. Біблія як інтертекст світової літератури: Колективна монографія / за ред. проф. С. Д. Абрамовича. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 428 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/913>.

4. Ковальчук А. С. Географія релігії в Україні. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 308 с.

5. Лось В. Е. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.: Організаційна структура та культурно-релігійний аспект / ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 2013. 300 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00002205.pdf.

6. Мессорі В. Гіпотези про Ісуса / пер. з італ. Л. Гайдукувський. Львів: Свічадо, 1998. 294 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1662024/>.

7. Образ Христа в українській культурі / відп. ред. В. С. Горський. 2-ге вид. Київ: КМ Академія, 2003. 200 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10990>.

8. Огієнко І. Українська Церква: нариси з історії Української Православної Церкви. Прага: Вид-во Юрія Тищенка, 1942. Т. 1. 236 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/878-ilarion-ogiyenko-i-ukrayinska-tserkva-narisi-z-istoriyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-t-1/>; Т. 2. 225 с. URL:

<http://diasporiana.org.ua/religiya/877-ilarion-ogiyenko-i-ukrayinska-tserkva-narisi-z-istoriyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi-t-2/>.

9. Огнева О. Д., Златогорський О. Біблія у світовій книжковій спадщині. Луцьк: Вид-во обласної друкарні, 2005. 64 с.

10. Ратцингер И. (Бенедикт XVI). Вера-Истина-Толерантность. Христианство и мировые религии / пер. с нем. Э. Верещагина. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2007. 367 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_religii/ratcinger_i_benedikt_xvi_vera_istina_tolerantnost_khristianstvo_i_mirovye_religii_2007/31-1-0-1907.

11. Ренан Э. Жизнь Иисуса. Москва: Амрита-Русь, 2004. 224 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHZNpdIEYLa_jP9s5BC9T9zHsUajd0F6/view.

12. Сапеляк А. (Владика). Українська Церква на другому Ватиканському Соборі. Львів: Стрім, 1995. 214 с.

13. Синило Г. В. Библия и мировая культура: Учебное пособие. Минск: Вышэйшая школа, 2015. 685 с. URL: https://fileskachat.com/file/61773_38ce21750192315616240e4a2ea48280.html.

14. Сутнер Э. Христианство Востока и Запада. В поисках зримого проявления единства / пер. О. Величко. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 1999. 313 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/738049/>.

15. Хоружий Г. Ватикан: Історія і сучасність. Львів: Місіонер, 2007. 280 с.

16. Христос и культура: Избранные труды Ричарда Нибура и Райнхольда Нибура. Москва: Юристь, 1996. 575 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/251609/>.

17. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Т. 1: до 1353 р. Рим – Нью-Йорк: Український Католицький Університет, 1965. 816 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/2084-chubatiy-m-istoriya-hristiyanstva-na-rusi-ukrayini-t-1-do-1353-r/>.

18. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Т. 2: 1353–1458 рр. Рим – Нью-Йорк: Український Католицький Університет, 1976. 264 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/1810-chubatiy-m-istoriya-hristiyanstva-na-rusi-ukrayini-t-2-ch-1-1353-1458/>.

19. Штраус Д., Ренан Э. Жизнь Иисуса. Харьков: Фолио; Москва: АСТ, 2000. 996 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1026758/>.

Завдання для самостійної роботи

1. На підставі опрацювання священних текстів світових релігій напишіть есе «Відмінність Біблії, Корану і Трипітаки від творів художньої та філософської літератури».

2. Напишіть аналітичне есе, в якому, спираючись на запропоновану до теми наукову літературу, розгляньте одну з релігійних традицій буддизму (хінаяна, махаяна, ваджраяна) за схемою: виникнення, поширення, головні засади віровчення, етика, філософія.

Теми рефератів

1. Порівняльний аналіз світових релігій.
2. Етнічні вияви світових релігій.
3. Етика у світових релігіях.
4. Буддійський пантеон. Обряди, звичаї, свята.
5. Дзен-буддизм: виникнення та поширення, головні засади віровчення.
6. Основні школи буддійської філософії.
7. Особливості мусульманської філософії.
8. Аналіз основних напрямів ісламу та їх поширення у світі.
9. Коран як джерело формування єдиної літературної мови арабських народів.
10. Біблія як основа світової літератури.
11. Генеза Берестейського унійного процесу.
12. «Символ віри» та Нагорна проповідь Ісуса Христа.
13. Образ Ісуса Христа в мистецтві.
14. Світові релігії в Україні: минуле і сучасне.
15. Роль християнства в національному бутті українців.
16. Роль Православної і Греко-католицької церков у національному відродженні України.

17. Підтримка українського підприємництва митрополитом Андреем Шептицьким.

18. Вселенські християнські собори.

Контрольні питання

1. Назвіть ознаки, які характеризують буддизм, християнство та іслам саме як світові релігії.

2. Чому майже вісімсотмільйонний індуїзм, поширений у більшості країн світу іудаїзм і синкретизований бахаїзм не можна визнати світовими релігіями?

3. Назвіть регіони найбільшого поширення кожної із світових релігій.

4. Що ви знаєте про засновників світових релігій?

5. У чому полягають особливості конфесійної філософії та взагалі релігійної філософії?

6. Що характеризує шиїзм на відміну від сунізму?

7. Що відрізняє хінаяну від махаяни?

8. Назвіть вияви східної філософської традиції в буддійській філософії.

9. У чому полягає відмінність ставлення православних і католиків до Святого Переказу?

10. Як відбулося формування православного культу та його оформлення?

11. Які етапи у своєму розвитку пройшла православна філософія?

12. Чим відрізняються августиніанство і томізм як філософські течії?

13. У чому полягають особливості віровчення та культу католицизму?

14. Яке соціально-культурне значення має II Ватиканський Собор?

15. Назвіть та охарактеризуйте напрямки раннього і пізнього протестантизму.

16. Визначте суть і значення шаріату.

17. Чим зумовлене велике різноманіття філософських течій у протестантизмі останніх століть?

18. Розкрийте природу органічного взаємозв'язку філософії і теології ісламу.

19. Назвіть визначальні положення віровчення ісламу.

20. У чому полягає ідейний взаємозв'язок Біблії і Корану?

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 366–440, 455–461. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Альбедиль М. Ф. Буддизм: релігія без бога. Санкт-Петербург: Вектор, 2013. 256 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2079706/>.

3. Арвон А. Буддизм. Москва: АСТ, Астрель, 2005. 161 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1067893/>.

4. Богомолів О. В., Данилов С. І., Семиволос І. М., Яворська Г. М. Ісламська ідентичність в Україні: Монографія. Київ: AMES, 2005. 130 с.

5. Богомолів О. В. Меджліс кримськотатарського народу. Інституційний аналіз. Київ: Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2013. 82 с.

6. Брилев Д. В. Релігії мира. Іслам. Москва: Мир книги, 2006. 192 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/888416/>.

7. Буасельє Ж. Мудрость Будды / пер. с фр. С. Илевич. Москва: АСТ, Астрель, 2003. 192 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1519517/>.

8. Буддизм (Тіпітака, Дхаммапада). *Читанка з історії філософії: У 6 кн. Кн. 1: Філософія Стародавнього світу*. Київ: Довіра, 1992. С. 40–52. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_antichnaja/chitanka-istoriji-filosofiji-1-filosofiya-starodavnogo-svitu-volinka.

9. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов / под общ. ред. проф. П. Гуревича. Москва: Республика, 1995. 591 с. URL: <http://hoondok.ru/book/vsemirnoe-pisanie/content>.

10. Гентош Л. Діяльність Шептицького – школа для української спільноти. Zbruč. 08.05.2018. URL: <https://zbruc.eu/node/79518>.

11. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів. Львів: ВНТЛ-Класика, 2015. 596 с.

12. Гийон Э. Философия буддизма / пер. с фр. И. Борисовой. Москва: Астрель; АСТ, 2004. 159 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1805999/>.
13. Гурська Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2016. С. 42–63, 87–89. URL: <https://toloka.to/t100825>.
14. Дюмулен Г. История дзэн-буддизма / пер. с англ. Ю. В. Бондарева. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 317 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v24427/?cc=1&view=pdf>.
15. Элиаде М. История веры и религиозных идей. Т. II: От Гаутамы Будды до триумфа христианства / пер. с фр. Москва: Критерион, 2002. 512 с. URL: <http://alleng.org/d/relig/relig009.htm>.
16. Элиаде М. История веры и религиозных идей. Т. III: От Магомета до Реформации / пер. с фр. Москва: Критерион, 2002. 352 с. URL: <http://alleng.org/d/relig/relig009.htm>.
17. Элиаде М. Священные тексты народов мира / пер. с англ. В. Федорина. Москва: КРОН-ПРЕСС, 1998. 624 с. URL: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1977947>.
18. Журавский А. В. Ислам: Монография. Москва: Весь мир, 2004. 224 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2416243/>.
19. Кэрритерс М. Будда: Краткое введение / пер. с англ. И. А. Машкова. Москва: АСТ, Астрель, 2007. 160 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/895933/>.
20. Кирюшко М. І., Бойцова О. Є. Іслам в Криму: Релігійно-національна самоідентифікація кримськотатарського народу: Монографія. Київ: Світогляд, 2005. 300 с.
21. Козловский И. А. Избранные лекции по теории и практике религиозного мистицизма. Т. 2: Суфизм. Донецк: Норд-Пресс, 2010. 583 с.
22. Колодний А. М., Саган О. Н. Карта релігій України. *Українське релігієзнавство*. 2000. № 13. С. 97–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2000_13_14.
23. Конзе Э. Буддизм: сущность и развитие. Санкт-Петербург: Наука, 2003. 288 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1608532/>.
24. Коран / НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського; дослідження, пер. (фрагмент) і комент. В. Рибалкін. Київ: Стилос, 2002. 270 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Arabska_kultura/Koran_frahment/.
25. Коран. Переклад смислів з арабської мови / пер. з араб. М. Якубовича. Київ: Основи, 2013. 448 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Arabska_kultura/Koran_vyd_2015/.
26. Латигіна Н. А. Іслам: Шлях крізь століття. Монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний ун-т, 2016. 360 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MTc=/e1b36186d7cfd1e221c1c7bdf157e00.pdf>.

27. Литвин М. Андрей Шептицький: Суспільно-культурні ініціативи, державно-політичний чин (до 150-річчя від народження). *Вісник НТШ*. 2015. Ч. 53–54. С. 37–43. URL: https://ntsh.org/visnyk_N53_54.
28. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. Лубського В. І. Київ: Центр учбової літератури, 2010. С. 194–212, 237–393. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yakovenko-a-relgyeznavstvo_b07c9d00e70.html.
29. Лубський В. І., Лубська Т. І., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Ісламознавство. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 632 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2849149/>.
30. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 273–464. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.
31. Максуд Р. Ислам / пер. с англ. В. Новикова. Москва: ФАИР-ПРЕСС, 1998. 304 с. URL: <http://abhidharma.ru/A/Islam/Content/0002.pdf>.
32. Наріжний С. Мусульманське середньвіччя. Прага: Kramerius, 1931. 155 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1751760/>.
33. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любіцева О. О. Географія релігій. Київ: АртЕк, 1999. 504 с. URL: https://www.studmed.ru/lyubceva-oo-mezencev-kv-ravlov-sv-geografya-relgy_6d13bd9d85c.html.
34. Стрелкова А. Ю. Буддизм: філософія порожнечі: Монографія. Київ: Києво-Могилянська академія, 2015. 403 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Strelkova_Anastasiiia/Heneza_ta_sutnist_vchennia_pro_porozhnechu_v_filosofii_buddyzmu.pdf.
35. Судзуки Д. Т. Основные принципы буддизма Махаяны / пер. с англ. С. В. Пахомова. Санкт-Петербург: Наука, 2002. 382 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_religii/dajsehcu_tehjtaro_sudzuki_osnovnye_principy_buddizma_makhajany/31-1-0-118.
36. Сурдель Д. Ислам. Москва: АСТ, Астрель, 2004. 157 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1506592/>.
37. Торчинов Е. А. Философия буддизма Махаяны. Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2002. 320 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_religii/torchinov_e_a_filosofija_buddizma_makhajany/31-1-0-550.
38. Шугаєва Л. Релігії світу. Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 256 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1344148/>.
39. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 31–166. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

МОДУЛЬ II. РЕЛІГІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ Й УКРАЇНІ

ТЕМА 5. Релігія в контексті сучасності

Мета: ознайомлення з особливостями сучасної релігійної карти світу й основними тенденціями у змінах чисельності та характері розміщення послідовників найпоширеніших релігій; формування у студентів розуміння глобальних проблем сучасності в їх релігійному витлумаченні та розв'язанні; формування у студентів уявлення про міжрелігійні відносини на різних континентах; висвітлення шляхів оновлення морально-етичного вчення сучасних світових релігій.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- головні тенденції розвитку релігійної свідомості на початку третього тисячоліття;
- структурний і функціональний рівні взаємозв'язку релігії та політики у сучасному світі;
- проблеми, з якими зіткнулося християнство на межі тисячоліть;
- зміст католицького *aggiornamento* та його результати;
- оновленські концепції культури сучасного богослов'я;

вміти:

- аналізувати кризові явища в сучасному релігійному житті;
- охарактеризувати шляхи вирішення глобальних проблем сучасності, які пропонують різні конфесії;
- виявити діалектику процесів секуляризації і десекуляризації в умовах глобалізації світу;
- установити взаємозв'язок процесів націєтворення та релігійного відродження в сучасному світі;
- визначити шляхи коадаптації науки і релігії нашого часу;
- розкрити природу громадянської релігії.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Релігійна багатоманітність та її перспективи. Географія релігій і тенденції їх поширення у світі на межі тисячоліть. Релігія в контексті біологічних процесів людини з погляду генетики,

нейробиології, нейропсихології й інших наук і формування нової наукової галузі – біології релігії. Релігія як невід’ємна складова культури майбутнього та прогнози щодо поживлення й урізноманітнення співпраці між різними релігійними традиціями, поглиблення міжрелігійного діалогу, розгортання міжрелігійних досліджень, формування спільних для різних культур духовних цінностей.

2. Актуалізація релігії в сучасному глобалізованому світі.

Кризові явища в релігійному житті ХХ століття та «повернення релігії» наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. Криза традиційної релігійності та церковності. Виникнення нових релігійних традицій як закономірність історико-релігійного процесу. Еволюція вчення, культової та позакультової діяльності традиційних конфесій: взаємодія модернізму та фундаменталізму. Вплив процесів глобалізації на релігійне відродження. Ісламський вибух. Євангельський бум у США. Католицьке оновлення (*aggiornamento*). Релігійне пробудження в посткомуністичному світі. «Неорелігійний вибух» – поширення нових релігійних рухів. Взаємозв’язок і взаємовплив процесів релігійного відродження та націєтворення.

3. Вплив релігії на глобальну політику та міжнародні відносини.

«Релігійний ренесанс» у сучасній світовій політиці як відповідь традиційних суспільств на виклики глобалізації, яка ігнорує специфіку духовної культури народів. Глобальні проблеми сучасності в їх богословському й релігійно-етичному осмисленні та розв’язанні. Вплив релігійних центрів на світову політику: Римський Апостольський престол, Євангельські Церкви США, Церква Англії, Московська патріархія. Поширення буддизму в сучасному світі; створення міжнародних об’єднань буддистів, що ставлять перед собою завдання

вирішення насущних проблем сучасності. Роль релігії в міжнародних конфліктах.

4. Міжконфесійні відносини у світі та проблема християнського єкуменізму. Єкуменізм як вияв універсалістських тенденцій і пуризм як тяжіння до збереження культурно-релігійної ідентичності. Структура та завдання єкуменічного руху. Єкуменічна еклезіологія. Біблійний єкуменізм. Пошуки єдиного богослужіння.

5. Природа громадянської релігії. Історія поняття «громадянська релігія» та впровадження принципів громадянської релігії в США й Франції. Обстоювання в Україні ідей, аналогічних громадянській релігії, М. Драгомановим. Зміст і сутність громадянської релігії та її відмінність від традиційних форм релігії.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Християнство епохи постмодерну (друга половина ХХ – початок ХХІ століть)

Мета: сформувати у студентів уявлення про сучасний стан християнства та його майбутні перспективи.

План

1. Постмодерністські риси сучасної релігійної свідомості християн.

1.1. Прояв постмодерну в індивідуальній свідомості сучасного віруючого.

1.2. Прояв постмодерну на суспільному рівні функціонування християнської релігії.

2. Пошук шляхів і форм оновлення в усіх християнських Церквах та об'єднаннях від середини ХХ століття.

3. Другий Ватиканський Собор і програма католицького оновлення (aggiornamento). Соціальна доктрина Римо-Католицької Церкви.

4. Модернізація релігійної ідеології та церковної практики в протестантських Церквах.

5. Сучасні проблеми і перспективи розвитку Вселенського православ'я.

6. Нові тенденції в християнському богослужінні.

7. Інтеграція теології і західної філософської та соціальної думки.

8. Антропологічна й онтологічна пантеїзації християнства.

9. Концепція синтезу науки і релігії в сучасному богослов'ї.

10. Спроби здолати розрив між Церквою і культурою.

11. Проблема християнського екуменізму.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 737–777. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації / пер. з лат. Львів: Свічадо, 2014. 608 с. URL: <http://esxatos.com/dokumenty-drugogo-vatikanskogo-soboru>.

3. Енцикліки Вселенського Архієрея Івана Павла II. Торонто – Рим: Видавництво ОО. Василян, 1989. 346 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/religiya/7950-entsikliki-vselenського-arhiyereya-ivana-pavla-ii/>.

4. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. С. 29–38, 99–149, 206–224.

5. Кисельов О. Екуменічні тенденції у відносинах християнських спільнот. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 62–71. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43942>.

6. Колодний А. М. Громадянська релігія як екуменічна перспектива. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 71–78. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43941>.

7. Колодний А. М. Християнство в контексті духовної ситуації в Європі. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 51. С. 27–36. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/15401>.

8. Яроцький П. Л. Діалог релігій і культур як форма екуменічного діяння. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 90–97. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/43945>.

9. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 194–217. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

Додаткова

1. Воссіна В. Дипломатія Святого Престолу при врегулюванні міжнародних конфліктів (понтіфікат Івана Павла II). *Українське релігієзнавство*. 2009. № 52. С. 147–154. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/15547>.

2. Гаврилюк Т. Протестантська антропологія: між секулярністю і постсекулярністю. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 574–575. С. 83–89. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/564>.

3. Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві. Київ: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2009. 133 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1831380/>.

4. Климов В. Наука і релігія: деякі аспекти сучасного дискурсу про відносини традиційних опонентів. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 73. С. 294–301. URL: <https://doi.org/10.32420/2015.73.537>.

5. Петров В. З новішої західної філософсько-релігійної та богословської літератури. *Петров В. Розвідки. Т. 3*. Київ: Темпора, 2013. С. 1614–1640. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_3/.

6. Петров В. Лютер з католицького погляду. *Петров В. Розвідки. Т. 3*. Київ: Темпора, 2013. С. 1641–1646. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_3/.

7. Петров В. Християнство й сучасність. *Петров В. Розвідки. Т. 3*. Київ: Темпора, 2013. С. 1606–1613. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_3/.

8. Петров В. Християнство, Новий час і сучасність. *Петров В. Розвідки. Т. 3*. Київ: Темпора, 2013. С. 1647–1658. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Petrov/Rozvidky_Tom_3/.

9. Погоріла Л. Соціальна доктрина Римо-Католицької Церкви: творча робота жінки. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 51. С. 27–36. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/15371>.

10. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. Київ: Світ Знань, 2004. 910 с.

11. Соловій Р. Західний протестантизм в контексті постмодерну: богословські та соціологічні інтерпретації руху Виникаючих церков. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 77. С. 82–88. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/637>.

12. Шепетяк О. Антропологічна парадигма сучасного католицького богослов'я. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 73. С. 71–76. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/461>.

13. Яроцький П. Л. Католицька концепція інтегрального розвитку людства як вияв взаємовідношення сакрального і секулярного в глобалізованому світі. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 54. С. 49–63. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44052>.

14. *Paxem in terris* (Мир на землі). Енцикліка папи Івана XXIII про встановлення миру між усіма народами в істині, справедливості, любові та свободі / пер. з лат. Р. Паранько. Львів: Інститут релігії та суспільства Українського Католицького Університету, 2008. 53 с.

Завдання для самостійної роботи

Напишіть аналітичне есе «“Ісламський чинник” і його роль у сучасному світі».

Теми рефератів

1. Релігійні проблеми сучасної Європи.
2. Основні осі міжрелігійних взаємин в Азії.
3. Релігійні перспективи Африканського континенту.
4. Прогнози щодо долі окремих релігій.
5. Об'єктивні і суб'єктивні вияви кризових явищ в релігії.
6. Проблема війни і миру в інтерпретації сучасного християнства.
7. Феномен християнського екуменізму.
8. Конфесійне майбутнє християнства.
9. Сучасна релігія: єдність у багатоманітті.
10. Другий Ватиканський Собор як початок католицького оновлення.
11. Іван Павло II про співвідношення філософії та теології (за енциклікою «Віра і розум»).
12. Протестантські варіанти осучаснення християнського віровчення.
13. Соціальні доктрини сучасного католицизму і православ'я.

14. Ключові проблеми сучасного православ'я та спроби їх мінімізації.

15. Проблема єдності православ'я в аспекті його сучасного геоконфесійного розвитку.

16. Особливості коадаптації науки і релігії ХХ століття.

Контрольні питання

1. Яка загальна чисельність послідовників найпоширеніших релігій у сучасному світі?

2. Опишіть основні етапи формування релігійної картини Європи, її сучасне релігійне обличчя.

3. Чим можна пояснити релігійну гетерогенність Азії?

4. Назвіть основні складові релігійної конфігурації сучасної Америки.

5. У чому проявляється мультирелігійність Африканського континенту?

6. Чи можна говорити про кризу релігії в наш час?

7. У чому проявляється політизація релігії і чи не суперечить вона відомому християнському принципіві: кесарево – кесарю, а Боже – Богові?

8. Як розуміють різні конфесії природу глобальних проблем сучасності та які шляхи вирішення їх пропонують?

9. Назвіть шляхи розвитку християнського екуменізму та проблеми, з якими він стикається.

10. У чому полягає своєрідність громадянської релігії і чим вона відрізняється від релігій трансцендентних?

11. З якими проблемами зіткнулося християнство на межі тисячоліть?

12. Чим обумовлений феномен «релігійного відродження»?

13. Який зміст має католицьке оновлення, яку роль відіграло воно в житті Церкви?
14. Якими шляхами відбувається інтеграція теології і філософії?
15. Охарактеризуйте варіанти модернізації християнства, запропоновані сучасною протестантською теологією.
16. У чому полягає відмінність антропологічної пантеїзації християнства від онтологічної?
17. Розкрийте зміст модерної концепції інкультурації.
18. Охарактеризуйте перспективи християнства XXI століття.

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 682–777. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Дженкінс Ф. Європа, секулярна за замовчуванням. *Християнська служба порятунку*. 20.06.2018. URL: <https://crs-center.org/evropa-sekulyarna-za-zamovchuvannjam/>.
3. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. 504 с.
4. Єленський В. Є. Глобальні тенденції релігійного розвитку у XXI столітті: Лекція в Українському Католицькому Університеті 23 вересня 2009 року. *RISU: Релігійно-інформаційна служба України*. 05.10.2009. URL: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/32037.
5. Зінкевич Т. Громадянська релігія у світлі порівняльного аналізу *Українське релігієзнавство*. 2017. № 83. С. 18–26. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/764>.
6. Зінкевич Т. Начала і сутність громадянської релігії. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 77. С. 11–17. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/626>.
7. Климов В. В. Відношення між наукою і релігією як індикатор духовного поступу. Релігієзнавчий аспект: Монографія. Київ: Вид-во Марченко, 2015. 318 с.
8. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: Кайрос, 2008. 552 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/499584/>.

9. Малерб М. Религии человечества. Миф, религия, культура. Москва: Рудомино; Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. 600 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1824612/>.

10. Павлов С. В., Мезенцев К. В., Любцева О. О. География религий. Київ: АртЕк, 1999. 504 с. URL: https://www.studmed.ru/lyubceva-oo-mezencev-kv-ravlov-sv-geografya-relgy_6d13bd9d85c.html.

11. Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору: Науковий збірник. Київ: УАР, 2013. 504 с. URL: https://uars.info/index.php/uars/issue/view/2013_66.

12. Филипович Л. О. Трансформації функціональності релігії в сучасну добу: причини та наслідки. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 78. С. 61–67. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/655>.

13. Якубович М. Проблема співвідношення національного та релігійного у вченні сучасних представників Ісламського Традиціоналізму. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 52. С. 60–69. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/15543>.

14. Яроцький П. Л. Нова «євангелізація церкви і світу» в секулярному контексті. *Українське релігієзнавство*. 2016. № 78. С. 100–107. URL: <https://uars.info/index.php/uars/article/view/663>.

15. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 194–243. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

16. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Сучасні релігійні процеси у світі й Україні: Підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 442 с.

ТЕМА 6. Новітні релігійні течії у світі й Україні

Мета: ознайомлення студентів із новітніми релігійними течіями й рухами, їх природою, причинами виникнення, класифікацією, місцем у структурі духовного життя людства та перспективою у контексті світових соціокультурних процесів; формування у студентів уявлення про різновиди неорелігії в Україні та особливості їх діяльності; розвивати здатність до самостійного релігієзнавчого аналізу й оцінки діяльності неорелігійних угруповань; формувати навички адекватної й неупередженої поведінки у ситуаціях світоглядного вибору та вирішенні питань, пов'язаних із релігією та релігійною орієнтацією інших людей.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- визначення новітніх релігійних течій;
- основні підходи в дослідженні феномену неорелігій;
- особливості виникнення новітніх релігійних течій і рухів;
- класифікацію й особливості неорелігій;
- мотивацію залучення молоді до нетрадиційних релігій та культур;
- вплив неорелігій на економіку країн;

вміти:

- охарактеризувати окремі новітні релігійні течії;
- порівнювати новітні релігійні течії та рухи;
- аналізувати вчення та діяльність нетрадиційних релігійних спільнот;
- володіти системою знання про основи правової регуляції діяльності неорелігійних угруповань;
- орієнтуватися в неорелігіях, які існують в Україні.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Неорелігії як новий сегмент релігійного життя сучасності.

Теоретичні та методологічні проблеми дослідження новітніх релігійних течій. Суперечливі моменти в діяльності нових релігійних спільнот і проблема їх наукового аналізу. Дослідження феномену неорелігій у праці «Нові релігійні течії» (1995) британської вченої Айлін Баркер. Проблема термінології.

2. Неорелігії в контексті світових соціокультурних процесів.

Поява нових релігійних течій як природний процес культурно-історичного розвитку релігії та реакція релігійної свідомості на «антропологічну революцію» й цивілізаційну зміну традиційних світоглядних парадигм. Неорелігії й глобальне мислення. Ідея універсалізації, акцентування необхідності формування нового – космічного й екологічного – менталітету, який передбачає усвідомлення причетності людини до всього суцього. Активізація міжрелігійного

діалогу завдяки новим рухам. Зовнішні причини поширення неорухів і внутрішні мотиви їх прихильників. Прогнози щодо перспективи розвитку та поширення новітніх релігійних течій.

3. Загальна характеристика новітніх релігійних течій і спроб їх класифікації. Особливості світогляду та ціннісні орієнтири послідовників нетрадиційних релігій. Функції новітніх релігійних спільнот. Шляхи та форми навернення в новітні релігійні течії. Спрямованість віровчень неорелігій на міжрелігійний синтез, використання ідей і концепцій окультизму, спиритизму, теософії, антропософії, сучасної філософії, астрології та поєднання культової практики з діяльністю, спрямованою на фізичне, психічне, моральне оздоровлення (з елементами лікувальної магії, йоги, медитації, цілительства), і самореалізацією особи. Спільні риси й характеристики неорелігій.

4. Проблема класифікації новітніх релігій. Неоднорідність новітніх релігійних течій і рухів за їх походженням, характером та формами релігійної організації й діяльності та проблема їхньої класифікації. Класифікація неорелігій за принципом генетичного походження – тією релігійною традицією, яка лежить в основі трансформування нової релігійної течії. Неохристиянські течії на загальнохристиянській основі – релігійні угруповання, сформовані в лоні традиційного християнства, що намагаються пристосувати його до умов сучасного світу: Церква воскресаючої Богородиці, Міжнародна Християнська місія, «Армія спасіння», Церква Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони), Церква Христа, Новоапостольська церква, Церква Нового Єрусалиму (сведенборгці), церкви марійської орієнтації. Орієнталістські (східні) релігії – угруповання, репрезентовані неоіндуїзмом і буддистськими течіями, в основі яких лежать східні

релігії: Міжнародне Товариство Свідомості Крішни, Ошо-центр, Послідовники Шрі Сатї Баби, Центр Шрі-Чінмоя, Місія «Світло душі», Міжнародне товариство «Всесвітня чиста релігія» (сахаджи), Трансцендентальна медитація. Неоязичництво – течії й рухи, що намагаються відродити язичництво як давні етнічні та магічні традиції. Відродження неоязичництва в Америці, Англії, Греції, Латвії, Литві, Німеччині, Україні. Синтетичні релігії (штучно створені) – неорелігії, які використовують догмати й культи світових релігій (християнства, буддизму, ісламу), створюючи власні симбіотичні віровчення, обряди, церковні організації, претендуючи на статус надрелігій: Біле братство, Церква об'єднання, Всесвітня віра Бахаї (бахаїзм), АУМ Синрікьо. Саєнтологічні рухи – нетрадиційні релігійні рухи, орієнтовані на досягнення науки і техніки, вульгаризований психоаналіз і фантастику, що прагнуть віддзеркалити проблеми сучасного постіндустріального суспільства: Діанетика-Фонд Хаббарда, Наука розуму, Християнська наука. Позавіросповідні езотеричні об'єднання: теософське, антропософське, послідовники вчення Гурджієва, екстрасенсоріки. Сатанізм – напіврелігійні рухи, в основі яких лежить обоження й абсолютизація сил зла та поклоніння їм.

5. Неорелігії як явище сучасного релігійного життя України.

Поява та поширення новітніх релігійних течій на теренах України як частина світового релігійного процесу. Зовнішні та внутрішні чинники й умови поширення неорелігійних течій на теренах України. Неорелігії в умовах національного відродження України – економічний, політичний, соціальний, культурний і духовний контексти. Типологія новітніх релігійних угруповань, що з'явилися в Україні у постколоніальний період після здобуття нею державності й незалежності.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Неорелігії в Україні

Мета: сформувані у студентів уявлення про неорелігії, поширені на теренах України, як елемент сучасної культури, продукт людської діяльності та соціальних впливів, прояв і реалізацію спільнотних й індивідуальних запитів і потреб українського суспільства; виявити специфіку й значимість новітніх релігійних рухів в Україні, їх позитивний потенціал і деструктивні фактори; вивчити загальну картину географії новітніх релігійних рухів на українських теренах у багатоманітті їх різновидів.

Завдання:

- з'ясувати риси, властиві неорелігіям, поширеним в Україні;
- визначити основні причини появи новітніх релігій і містичних рухів на теренах України.

План

1. Поширення новітніх релігійних течій у контексті суспільно-політичних та етнорелігійних процесів у постколоніальній Україні: умови, причини, тенденції.

2. Географія неорелігій в Україні та соціально-демографічний портрет нетрадиційного віруючого.

3. Новітні релігійні течії і місіонерство: різновиди місіонерської діяльності та її правові аспекти.

4. Конфесійне різноманіття неорелігій України.

4.1. Рідновірські течії.

4.2. Християнська нетрадиційність.

4.3. Неоорієнталістські релігійні рухи.

4.4. Течії «нового віку» та духовні вчення.

4.5. Синтетичні релігійні спільноти.

4.6. Псевдорелігійні угруповання.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Історія Релігії в Україні. У 10 т. Т. 8: Нові релігії України / за ред. А. Колодного. Київ: УАР, 2010. 828 с. URL: <https://ure-online.info/iru-8-nru/>.

2. Кучера Т. М. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2016. С. 78–81. URL:

http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/26134/religieznavstvo_16.pdf;jsessionid=7839F3CEE5BD0351EB6C743798183AAD?sequence=1.

3. Петрик В. М. Неокульти в Україні: Спроба аналізу. Релігія в Україні. 6.05.2009. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovya/295-neokulti-v-ukrayini-sproba-analizu.html>.

Додаткова

1. Єленський В. Біле Братство як підручник соціології релігії. Людина і світ. 1996. № 5–6. С. 23–27.

2. Кришталь Ю. Нетрадиційна релігійність в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: проблема ідентифікації та класифікації. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 73. С. 179–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2015_73_30.

3. Кулагіна Г. Нова релігійність та її соціокультурні перспективи в Україні. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 35–45. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43912>.

4. Филипович Л. Нові релігійні течії в українському соціумі: Зміна стратегій. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 45–57. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43914>.

5. Филипович Л. Природа нових релігій і перспективи конфесійного багатоманіття. *Українське релігієзнавство*. 2009. Спецвипуск 2. С. 183–198. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/44005>.

Завдання для самостійної роботи

Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів цієї теми та їхній зв'язок із новітніми релігійними течіями: неорелігії, неохристиянство, марновірство, необуддизм, неоіндуїзм, культу нетрадиційні, духовність, окультизм, спіритизм, теософія, антропософія, секта релігійна, гуру, християнська нетрадиційність, рідновірські течії, неоорієнталістські течії, синтетичні течії, псевдорелігії, кеносистизм, місіонерська діяльність.

Теми рефератів

1. Особливості функціонування новітніх релігійних течій у постіндустріальному глобалізованому світі.
2. Новітні релігійні рухи як предмет наукового аналізу.
3. Сучасні тенденції й особливості розвитку неохристиянських рухів у світі й Україні.
4. Основні підходи та критерії класифікації новітніх релігійних рухів.
5. Типологія новітніх релігійних рухів на основі принципу генетичного походження.
6. Особливості світогляду й віровчення нетрадиційних релігій.
7. Марновірство як форма релігійності.
8. Специфіка культу, організації та діяльності новітніх релігійних рухів.
9. Роль лідера у створенні нетрадиційних релігійних культів.
10. Езотеричні угруповання.
11. Тоталітарні секти, їх природа та сутність.
12. Особливості релігійної свідомості тоталітарних сект, причини їх поширення в Україні.
13. Релігійний фанатизм, його сутність і форми прояву.
14. Псевдорелігії як деструктивний фактор суспільного життя.
15. Соціально-політичні, культурні й психологічні корені секулярних учень релігійного спрямування.
16. Роль неорелігійних рухів у діалозі «Схід-Захід».
17. Проблема сенсу життя в секулярних ученнях релігійного спрямування.
18. Неорелігії в Україні в контексті свободи віровизначення.
19. Неоязичництво в країнах Європи.

Контрольні питання

1. З'ясуйте соціокультурні умови та причини виникнення і поширення новітніх релігійних течій.

2. Чому з'являються нові релігійні течії і які складнощі супроводжують цей процес?

3. Назвіть характерні ознаки новітніх релігійних течій.

4. Опишіть відносини, в яких перебувають традиційні і нетрадиційні релігії.

5. У чому полягає специфіка віровчень і обрядових практик неорелігій?

6. Які існують прогнози щодо перспективи розвитку та поширення неорелігій?

7. З чим пов'язане зростання уваги до релігій Сходу?

8. Охарактеризуйте особливості віровчення та релігійної діяльності спільнот християнської нетрадиційності, назвіть їх різновиди, представлені в Україні.

9. Охарактеризуйте особливості віровчення й релігійної діяльності неоорієнталістських рухів, назвіть їх різновиди, представлені в Україні.

10. Охарактеризуйте особливості віровчення й релігійної діяльності синтетичних спільнот, назвіть їх різновиди, представлені в Україні.

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 778–796. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Аношко С. Сакральные тексты неорелигий: проблематика религиозного канона Саентологической церкви. *Релігієзнавчі нариси: Новітні релігійні течії та рухи*. 2016. № 6. С. 26–43. URL: <https://www.academia.edu/33324917/>.

3. Базик Д. Феномен українського рідновірства: сутнісна характеристика, особливості становлення та розвитку. *Релігієзнавчі нариси: Новітні релігійні течії та рухи*. 2016. № 6. С. 9–25.

4. Баркер А. Новые религиозные движения. Практическое введение. Санкт-Петербург: Издательство Русского Христианского гуманитарного института, 1997. 282 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/222658/>.
5. Баркер А. Що нам слід робити із культурами? *Релігієзнавчі нариси: Новітні релігійні течії та рухи*. 2016. № 6. С. 125–148.
6. Гурська Л. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2016. С. 147–167. URL: <https://toloka.to/t100825>.
7. Еліаде М. Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. Есеї з компаративних релігій. *Еліаде М. Мефістофель і андрогін* / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ: Основи, 2001. С. 469–569.
8. Єленський В. Є. Новітні релігії: Мінливе і незмінне. *Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. С. 238–249.
9. Календа Я., Каргер Т., Посльт І. Чеське суспільствознавство та новітні релігійні рухи. *Релігієзнавчі нариси: Новітні релігійні течії та рухи*. 2016. № 6. С. 102–124.
10. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 123–163. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.
11. Мартинович В. А. Нетрадиционная религиозность: возникновение и миграция: Материалы к изучению нетрадиционной религиозности. Т. 1. Минск: Минская духовная академия, 2015. 559 с. URL: http://minds.by/wp-content/uploads/2015/05/Martinovich_Book_print.pdf.
12. Новітні та нетрадиційні релігії і містичні рухи: Підручник / за ред. В. В. Бедь, В. М. Петрика. Київ: Книжкова палата України, 2016. 337 с.
13. Орлов В. М. Основні підходи до типологізації та класифікації нових релігійних течій у сучасних українських та закордонних дослідженнях. *Сумська старовина*. 2012. Вип. XXXVI–XXXVII. С. 1–12. URL: <http://starovyna.sumdu.edu.ua/the-main-approaches-to-the-classification-and-typology/>.
14. Орлов В. М. Сучасні погляди на проблему дефініцій щодо нової релігійності (історіографічний аналіз). *Історична пам'ять*. 2012. Вип. 27. С. 69–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2012_27_10.
15. Орлов В. М. Характерні ознаки нових релігійних течій в українських та закордонних наукових дослідженнях. *Гуржіївські історичні читання*. 2012. Вип. 5. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2012_5_20.

16. Релігієзнавство: Навчальний посібник / за ред. Л. І. Мозгового, О. В. Бучми. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2008. С. 236–252. URL: https://www.studmed.ru/mozgoviy-l-buchma-ov-ta-n-relgyeznavstvo-navchalniy-posbник-2-ge-vid_5749a57b77e.html.

17. Титаренко В. Нові релігійні утворення як форма сучасної маскультури. *Українське релігієзнавство*. 2009. № 50. С. 27–35. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43910>.

18. Уолтер М. Царство культів. Санкт-Петербург: Логос, 1992. 352 с. URL: <http://esxatos.com/martin-carstvo-kultov>.

ТЕМА 7. Свобода совісті та державно-церковні відносини: історичний і сучасний аспекти

Мета: ознайомити студентів із типами відносин держави і релігійних об'єднань, виробити у студентів розуміння специфіки сучасної релігійної ситуації та реалізації свободи совісті в Українській державі; ознайомити слухачів із законодавчою базою релігійної свободи у світі й Україні; сформувані у свідомості студентів толерантне ставлення до представників різних релігійних віровчень та підвести до розуміння межі релігійної свободи, за якою починається порушення закону; виховати у студентів повагу до українського законодавства у сфері релігії як складову правової культури громадянина України.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- міжнародні правові гарантії свободи совісті;
- основні статті Конституції України стосовно проблем свободи совісті;
- моральний і правовий аспекти свободи совісті;
- форми взаємовідносин держави з релігійними організаціями;

вміти:

- охарактеризувати правове забезпечення свободи совісті в Україні;
- розкрити суть Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;

- визначити, в чому полягає особливість релігійної толерантності.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Історичне формування принципу свободи совісті. Ідея віротерпимості й вільнодумства (свободи думки і переконання) в античній культурі та філософії. Боротьба за віротерпимість і вільнодумство в період становлення християнства як державної релігії у Римській імперії. Формування моделі цезаропапізму у Візантійській державі та папоцезаризму в середньовічній Європі. Теоретичне обґрунтування віротерпимості, свободи релігії, свободи віросповідання мислителями епохи Відродження. Боротьба за встановлення свободи совісті за часів Реформації та Просвітництва. Обстоювання свободи совісті як категорії права, що захищає суверенність духовного життя особи, в працях Т. Мора, Т. Гоббса, Дж. Локка, Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро. Теорія природного права та втілення ідеї свободи совісті, свободи релігії в законодавчих документах США XVIII століття – «Білль про встановлення релігійної свободи» (1785) і «Декларація незалежності США» (1776). Проголошення принципу свободи совісті у Франції 1789 року в «Декларації прав людини і громадянина». Перетворення Церкви на державну установу в Російській імперії на початку XVIII століття. Проблема віротерпимості як актуальна проблема для багатьох держав сучасного світу. Прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 1981 року «Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії або переконань».

2. Свобода буття релігії в суспільстві. Свобода совісті: зміст і структура. Свобода совісті – одна з найцінніших свобод людини, стрижневий принцип, на якому базуються не тільки інші права і свободи людини, а й її суспільна безпека, гідність, повага до її

світоглядних орієнтирів, вільне світоглядне самовизначення особи, її духовне становлення, розвиток, самоактуалізація. Правовий аспект свободи совісті. Релігієзнавчий аспект свободи совісті. Вихідні поняття, які є елементами структури свободи совісті: «віротерпимість», «свобода релігії», «свобода віросповідання», «свобода в релігії», «свобода Церкви». Взаємозв'язок понять «свобода совісті» та «свобода релігії». Свобода віросповідання як свобода вибору релігійного світогляду. Свобода Церкви як реалізація соціально-правових можливостей функціонування в державі Церкви, релігійних громад, релігійних угруповань віруючих. Свобода релігії як характеристика рівня свободи віруючого в організаційно оформленому просторі його релігійного вибору. Свобода совісті й толерантність. Толерантність як морально-практичний орієнтир поведінки і взаємин різних соціальних агентів – церков, конфесій, віруючих індивідів різної релігійної орієнтації. Визначальні принципи толерантності, які є необхідною основою свободи совісті. Проблема толерантності у сфері міжконфесійних відносин.

3. Державні гарантії свободи совісті. Оформлення принципів свободи совісті в законодавчих і конституційних державних актах та їх забезпечення в політичному, економічному, правовому вимірах. Рівень забезпечення гарантій свободи буття релігії як характеристика демократичності та цивілізованості суспільства на межі XX–XXI століть. Основні пріоритети державної політики щодо релігії та Церкви. Гармонізація міжконфесійних відносин як кінцева мета державно-церковної політики в демократичних країнах світу. Три основні моделі державно-церковних відносин, що склалися в сучасному світі. Державна церква – модель державно-церковних відносин, яка забезпечує привілейований стан певних конфесій, пов'язаних із

національно-державними структурами та виконуючих функцію підтримки й виправдання цінностей даного суспільства. Держави з конституційно визнаною у суспільстві традиційною релігією (конфесією), яка посідає пріоритетне становище серед інших віросповідань. Держави з конституційно узаконеним відокремленням Церкви від держави і школи від Церкви.

4. Законодавче закріплення свободи совісті в Україні. Шлях становлення, утвердження й правового забезпечення свободи совісті на теренах України. Шість моделей державно-церковних відносин, що формувалися протягом національної історії на теренах України: киево-руська (X–XVI століття), могилянська й козацька (XVII століття), синодальна (XVIII – початок XIX століття), радянська (1918–1990 рр.). Сучасна українська модель державно-церковних відносин та її головні ознаки, переваги й недоліки. Основні пріоритети державної політики в Україні щодо релігії та Церкви. Правові акти про свободу совісті, релігії та переконань.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Державно-церковні відносини в Україні в історичному і сучасному вимірах.

Мета: сформувати у студентів розуміння засад і принципів, на яких ґрунтуються державно-церковні відносини в Україні, та уявлення про правовий статус релігійних організацій в Українській державі.

Завдання:

- охарактеризувати основні етапи становлення сучасної української моделі державно-церковних відносин;
- розглянути правове забезпечення свободи совісті в Україні;
- розкрити суть Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»;
- з'ясувати, у чому полягає особливість релігійної толерантності.

План

1. Формування різних моделей державно-церковних відносин у процесі культурно-історичного розвитку України.
2. Міжнародні правові акти та законодавство України про свободу совісті.
3. Форми відносин держави з релігійними організаціями. Правовий статус релігійних організацій в Україні.
4. Законодавство України, яке регулює правовідносини у сфері релігії.
5. Свобода совісті та релігійна толерантність – шлях до вирішення міжконфесійних проблем й екуменізму в Україні.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 677–680, 858–861. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Гурська Л. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2016. С. 85–87. URL: <https://toloka.to/t100825>.
3. Кучера Т. М. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2016. С. 78–81. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/26134/religieznavstvo_16.pdf;jsessionid=7839F3CEE5BD0351EB6C743798183AAD?sequence=1.
4. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. С. 484–518. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.
5. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 31–56, 73–134. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.
6. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Сучасні релігійні процеси у світі й Україні: Підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. С. 384–406.

Додаткова

1. Бедь В. В. Реалізація свободи совісті в Україні: деякі аспекти (проблеми теорії та практики). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2011. № 2. С. 20–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2011_2_5.
2. Владиченко Л. Відносини між державними та релігійними інституціями в контексті національних інтересів і безпеки держави. *Релігійна свобода на*

перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань. 2017. № 20. С. 44–47. URL: <https://uars.info/prints/rs/20/10.pdf>.

3. Докаш В. Громадянське суспільство як гарант релігійної свободи та міжконфесійної толерантності (на основі матеріалів соціологічних досліджень). *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань*. 2017. № 20. С. 56–59. URL: <https://uars.info/prints/rs/20/12.pdf>.

4. Саган О. Н. Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: Об'єктивна необхідність зміни моделей. *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань*. 2017. № 20. С. 39–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2017_20_9.

Законодавча

Міжнародно-правові акти

1. Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань від 25.11.1981. URL:

<https://uars.info/index.php/uars/article/view/65?articlesBySameAuthorPage=4>.

2. Європейська конвенція з прав людини і основних свобод. Ст. 9. URL: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=276%253A1&lang=uk.

3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 (ст. 18, 29). URL: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvity/global-un-publications/3722-zahalna-deklaratsiia-prav-liudynu>.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 (ст. 18, 19, 20, 27). URL:

https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=84%3A1&catid=47%3Aun&Itemid=74&lang=uk.

Законодавство України

1. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 року (ст. 1, 2, 5, 13, 28). URL:

https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=164%3A1&catid=39%3A1u&Itemid=66&lang=uk.

2. Закон України «Про освіту» від 23 травня 1991 року (ст. 8). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 6 червня 1991 року.

URL:http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244967534&cat_id=244950582.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року (ст. 11, 24, 34, 35, 37).

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

5. Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Національній гвардії України від 24.03.2016. URL:

https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1854%3A1&catid=63%3Ava&Itemid=86&lang=uk.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів: свобода совісті, віротерпимість, толерантність, цезаропапізм, папоцезаризм, свобода релігії, теократія, державна Церква, відокремлення Церкви від держави.

2. Опрацюйте 19 число наукового щорічника «Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур» (Свобода релігії і переконань за умов сучасних викликів. Науковий збірник. Т. 2. 2016. № 19. 124 с. URL: https://uars.info/index.php/rs/issue/view/2016_19_2/). Зробіть письмовий аналіз актуальної проблематики релігієзнавчих досліджень у сфері релігійної свободи (2–4 сторінки).

Теми рефератів

1. Права людини і біблійна правова думка.
2. Специфіка філософського і правового розуміння свободи буття релігії.
3. Свобода совісті і мораль.
4. Виникнення уявлень про свободу совісті.
5. Спільне та відмінне між поняттями «свобода релігії» і «свобода віровизнання».
6. Державні гарантії свободи віровизнання.
7. Структура свободи совісті.
8. Християнство і демократія в глобальному контексті.

9. Толерантність як принцип міжконфесійних відносин.
10. Реалізація принципу свободи совісті в західних країнах.
11. Моделі державно-церковних відносин у постсоціалістичних країнах.
12. Реалізація свободи совісті в незалежній Україні.
13. Релігійні права дитини: недосконалість національного законодавства і проблеми реалізації.
14. Юридичний захист майнових прав релігійних об'єднань в Україні.
15. Нові форми співпраці Церкви і держави.
16. Церква і держава в Україні: історична спадщина.
17. Роль політичних чинників у забезпеченні прав українського народу на самотність у релігійному житті.
18. Особливості конституційно-правових норм України, що регулюють відносини громадян у сфері релігії та культур.
19. Дослідження проблеми совісті й віросповідання у працях українських і зарубіжних науковців.

Контрольні питання

1. Розкрийте зміст категорій «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода віровизнання», «свобода Церкви», «свобода в релігії».
2. Чому свобода совісті належить до невід'ємних прав людини?
3. В яких формах держава може поставати гарантом свободи совісті?
4. Як формувалися уявлення про свободу совісті в античній культурі?
5. Як формувалося ставлення до свободи совісті у процесі історичного розвитку християнства?

6. Назвіть і охарактеризуйте історичну модель державно-церковних відносин. Яка з них, на ваш погляд, найбільшою мірою забезпечує свободу віросповідання?

7. Забезпечення яких ще свобод необхідне для реального утвердження свободи совісті в суспільстві?

8. Зробіть аналіз сучасної української моделі державно-церковних відносин.

9. Як співвідносяться основні статті Конституції України стосовно проблем свободи совісті з міжнародними правовими документами?

10. Чи потрібен інститут капеланства в Збройних Силах України і якщо так, то в яких формах?

11. Що включає в себе свобода буття релігії, зокрема її індивідуальний зріз?

12. Розкажіть про еволюцію уявлень про свободу совісті й віросповідання на теренах України.

13. Назвіть пріоритети державної політики України щодо релігії та Церкви.

14. У чому має проявлятися толерантність міжконфесійних відносин?

15. Опишіть моделі державно-церковних відносин, що склалися в країнах Європи.

16. Опишіть модель державно-церковних відносин у США.

17. Опишіть моделі державно-церковних відносин у пострадянських країнах.

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 665–681. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.

2. Бабій М. Ю. Свобода совісті: Філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення. Київ: Вища школа, 1994. 86 с.

3. Бабій М. Ю., Филипович Л. О. Свобода релігії і протестантизм: Історичний і сучасний контекст. *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань*. 2017. № 20. С. 122–127. URL: <https://uars.info/prints/rs/20/23.pdf>.
4. Бедь В. В. Міжнародно-правове закріплення свободи совісті. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 349–353. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_1_90.
5. Бедь В. В. Право сповідувати релігію: Нормативно-правове закріплення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2011. Вип. 13. С. 90–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2011_13_17.
6. Бедь В. В. Право сповідувати релігію як складове свободи совісті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 3. С. 48–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2011_3_12.
7. Владиченко Л. Д. Досвід упровадження військового священства (капеланства) у Збройних Силах України. *Схід*. 2014. № 1. С. 180–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhid_2014_1_34.
8. Владиченко Л. Класифікація відносин між державою та релігійними організаціями: теоретико-методологічний аспект. *Мультиверсум*. 2014. Вип. 4–5. С. 188–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2014_4-5_20.
9. Гурська Л. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. та доповн. Київ: Центр учбової літератури, 2016. С. 83–90. URL: <https://toloka.to/t100825>.
10. Дюрем К. Законодавство про релігійні об'єднання як фактор забезпечення свободи релігії та переконань. *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань*. 2017. № 20. С. 10–26. URL: <https://uars.info/prints/rs/20/4.pdf>.
11. Климов В. Міланський едикт і європейська традиція наукового обґрунтування норм релігійної свободи і віротерпимості. *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Свобода буття релігії в сучасному соціумі*. 2013. № 17–18. С. 67–68. URL: <https://uars.info/index.php/rs/article/view/988>.
12. Кучера Т. М. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2016. С. 83–90. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/26134/religieznavstvo_16.pdf;jsessionid=7839F3CEE5BD0351EB6C743798183AAD?sequence=1.
13. Модели церковно-государственных отношений стран Западной Европы и США: Сборник научных трудов / под ред. А. Колодного. Киев:

Изд-во Института философии НАН Украины, 1996. 151 с. URL: <https://docplayer.ru/27022994-Modeli-cerkovno-gosudarstvennyh-otnosheniy-stran-zapadnoy-evropy-i-ssha.html>.

14. Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти. У 3 т. Т. 1 / упор. і ред. М. Маринович. Львів: Свічадо, 2000. 428 с. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/filosofija_religii/religijna_svoboda_i_prava_ljudini_bogoslovski_aspekti_u_2_t_t_1_2000/31-1-0-1788.

15. Релігійна свобода і права людини: Місія і прозелітизм. У 3 т. Т. 3 / упор. і ред. М. Маринович. Львів: Свічадо, 2004. 556 с. URL: <http://irs.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2010/08/volumeIII1.pdf>.

16. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти. У 3 т. Т. 2 / упор. і ред. М. Маринович. Львів: Свічадо, 2001. 376 с.

17. Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Актуалізація сімейних цінностей. 2018. 176 с. URL: https://uars.info/index.php/rs/issue/view/2018_21/.

ТЕМА 8. Релігія і Церква в сучасній Україні

Мета: ознайомлення студентів із релігійними процесами в сучасній Україні; сформулювати уявлення про полірелігійний характер Української держави та міжконфесійні колізії в українському суспільстві часів незалежності; виховувати у слухачів релігійну толерантність на основі розуміння конфесійного плюралізму та усвідомлення віротерпимості як традиційної, невід’ємної риси етнорелігійної свідомості та релігійного життя України.

Опрацювавши тему, студент має

знати:

- основні тенденції та проблеми сучасного релігійного життя українського суспільства;
- сучасний стан і перспективи розвитку християнських конфесій в Україні;
- сучасний стан і перспективи розвитку ісламу та мусульманських течій в Україні;
- сучасний стан і перспективи розвитку релігійних меншин України;

- релігійні та етнорелігійні чинники в контексті політичного життя Української держави;
- релігійні основи національного єднання українців;

вміти:

- орієнтуватися в релігійній ситуації сучасної України;
- дати визначення поняття «національна Церква»;
- орієнтуватися в проблемах, пов'язаних зі створенням єдиної Помісної церкви в Україні;
- аналізувати проблеми, які існують у відносинах між християнськими течіями в сучасній Україні.

ПЛАН-КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ

1. Релігія і Церква в тоталітарну добу та в незалежній Україні.

Основні періоди й особливості боротьби з релігією і Церквою за радянських часів. Відродження релігії в незалежній Україні. Ідея національної Церкви та національної релігії. Становлення національних церков як складова національного відродження. Зв'язок розбудови української державності з реалізацією ідеї розбудови Української національної Церкви. Отримання Томосу на автокефалію Православної церкви як зміцнення соборності та незалежності Української держави.

2. Християнство в роки незалежності: міжцерковні та внутрішньоконфесійні відносини. Етноконфесійна ситуація в Україні. Географія, конфігурації та структури православ'я в Україні. Міжправославний конфлікт в Україні як віддзеркалення суспільно-політичного контексту, культурних відмінностей, зіткнення різних рівнів національного самоусвідомлення, різних типів історичної пам'яті й поглядів на майбутнє України. Боротьба за патріархат Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) та його розбудова за часів незалежності як невід'ємний елемент ідентичності Церкви і реалізація екуменічних перспектив. Відтворення на території України інституцій Римо-католицької церкви (РКЦ). Протестантизм як помітний елемент

конфесійної картини України. Мережа релігійних меншин України історичного християнства: географія, конфігурації, структури, особливості діяльності.

3. Релігії національних меншин в Україні. Природа релігійних меншин і проблеми їх буття в Україні. Визначення поняття «релігійна меншина». Правовий статус релігійних меншин в Українській державі. Типологія релігійних меншин, що функціонують в Україні. Релігії (релігійні організації) національних меншин (іудаїзм, караїмське віросповідання, іслам, вірменська церква, релігійна віра циган). Історично традиційні для України релігійні спільноти старообрядців, молокан, а також деяких протестантських конфесій, зокрема реформаторської церкви, лютеран тощо. Нетрадиційні релігійні новоутворення: неохристиянські рухи, релігії орієнталістського напрямку, езотеричні об'єднання, неязичницькі вірування, синтетичні неорелігії, саєнтологічні рухи. Регіональні релігійні меншини домінуючих, традиційних для України конфесій (общини УАПЦ, УГКЦ, РКЦ у східних областях України).

4. Релігійний чинник у контексті політичного життя України та її національної безпеки. Соціально-політичний аспект у діяльності релігійних інституцій України та їхнє місце і роль як надпартійної сили у суспільно-політичному процесі. Національна солідарність і релігійна єдність – головні чинники стабільності та безпеки в державі. Площини взаємовпливу національної солідарності і релігійної толерантності: зовнішня (із врахуванням існування в Україні Церков, підпорядкованих закордонним центрам, і претензій деяких закордонних релігійних центрів на «канонічні території» в Україні із посиланнями на статус-кво чи історичні прецеденти), внутрішня духовна (пов'язана із суспільною свідомістю і впливом на неї сучасної релігійної ситуації), внутрішня

політична (в якій відбуваються контакти Церков з політичними силами різних рівнів і напрямків).

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

Тема: Багатоконфесійна релігійна мапа сучасної України

Мета: виробити у студентів уявлення про багатоконфесійну картину релігійного життя сучасної України.

Завдання:

- з'ясувати конфігурації, структури, особливості діяльності, суспільно-політичний вплив і роль у процесах державотворення українських християнських Церков;
- вивчити географію, конфігурації, структури, особливості діяльності релігійних меншин в Україні.

План

1. Українська автокефальна православна церква і Українська греко-католицька церква: становлення, скасування, відродження.

2. Релігійні меншини історичного християнства: географія, конфігурації, структури, діяльність.

2.1. Православні церковні меншини.

2.2. Течії православного коріння.

2.3. Католицькі меншини.

2.4. Спільноти ранньопротестантського коріння.

2.5. Меншини пізнього протестантизму.

3. Релігії національних меншин.

3.1. Іудаїзм і хасидизм в Україні.

3.2. Вірменська Апостольська Церква України.

3.3. Румунська Православна Церква в Україні.

3.4. Релігія караїмів.

3.5. Релігійні вірування та звичаї циган.

4. Іслам в Україні.

- 4.1. Духовне Управління мусульман Криму.
- 4.2. Духовне Управління мусульман України.
- 4.3. Духовний Центр мусульман України.
- 4.4. Духовне Управління мусульман України «УММА».
- 4.5. Київський Муфтіят як самостійна релігійна організація.
- 4.6. Всеукраїнська Асоціація громадських організацій «Альрайд».
- 4.7. Нові мусульманські течії Криму.
- 4.8. Шиїзм і суфізм в Україні.

5. Паломницький туризм в Україні: перспективи розвитку.

Література до семінарського заняття

Основна

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за наук. ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 452–474, 829–839. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Історія релігії в Україні: У 10 т. Т. 7: Релігійні меншини України / за ред. проф. А. Колодного. Київ: УАР, 2011. 600 с. URL: <https://ure-online.info/iru-7-gmu/>.
3. Лешан В., Звенигородська Ю. Історія християнства в Україні. Чернівці: Рута, 2007. С. 94–104. URL: <http://bib.convdocs.org/v13330/?cc=1&view=pdf>.
4. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. С. 168–193. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.

Додаткова

1. Владиченко Л. Д. Актуальні питання державно-конфесійної сфери в контексті іудейських організацій України. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 67. С. 189–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_67_23.
2. Владиченко Л. Д. Розвиток християно-мусульманських відносин в контексті релігійної толерантності. *Релігійна свобода*. 2007. № 12. С. 136–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2007_12_38.
3. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. С. 343–480.

4. Кержнер А. Релігійне життя. Хасидизм. *Нариси з історії та культури євреїв України*. 3-тє вид. Київ: Дух і Літера, 2009. С. 259–274. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001267>.

5. Кисельов О. С. Вивчення мусульмансько-християнських відносин в Україні: Завдання, методи та проблеми. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2009. № 1. С. 119–122. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29648/19-Kiselov.pdf?sequence=1>.

6. Кисельов О. С. Політичні чинники у відносинах між православними церквами в Україні. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2014. Вип. 4–5. С. 178–187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2014_4-5_19.

7. Кононенко В. В. Релігійне життя як основа національно-культурного життя євреїв Поділля. Кононенко В. В. Єврейське населення Поділля (40-і рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.): Монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 271–281. URL: http://93.183.203.244/bitstream/handle/123456789/1600/Evreyske%20naselennya%20Podillya.Kononenko_copy.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

8. Филипович Л. О. Етнологія релігії: Теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ Знань, 2000. 333 с.

9. Филипович Л. О. Релігійні виміри національної ідеї: Сучасні небезпеки. *Трансформація української національної ідеї / упоряд. О. Доній*. Київ: Наш Формат, 2019. С. 257–265.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте і впишіть у словник зміст основних понять і термінів: Томос, патріархат, канонічність, державно-церковні відносини, міжконфесійні конфлікти, толерантність, національна Церква, автокефальність, помісність.

2. Напишіть аналітичне есе на тему «Іудаїзм в Україні».

Теми рефератів

1. Роль українських Церков у сфері духовного життя країни.
2. Тенденції та проблеми релігійного життя нинішньої України.
3. Національна Церква: природа і функціональність.
4. Релігія і політичне життя України.
5. Національна безпека і діяльність Церков України.
6. Іудейська громада України як одна з найбільших в Європі.

7. Іслам в історії України.
8. Мусульманські громади України.
9. Курултай мусульман Криму як вищий орган релігійної влади.
10. Роль Православної і Греко-католицької церков у процесах національного відродження України.
11. Українська Церква в баченні Івана Огієнка.
12. Митрополит Андрей Шептицький про національну єдність.
13. Кризовий стан і тенденції розвитку Православної церкви в незалежній Україні.
14. Отримання Томосу від Вселенського патріарха як шлях до незалежності української Церкви.

Контрольні питання

1. Опишіть сучасну етноконфесійну ситуацію в Україні.
2. Які проблеми існують у відносинах між християнськими течіями в сучасній Україні?
3. Які православні течії існують сьогодні в Україні? Порівняйте їх та вкажіть на характер їхніх відносин.
4. Дайте визначення поняття «національна Церква».
5. Окресліть проблеми, пов'язані зі створенням єдиної Помісної церкви в Україні.
6. Яке значення для української Церкви має отримання Томосу від Вселенського патріарха?
7. Які перспективи розвитку має паломницький туризм в Україні?
8. Який характер мають міжконфесійні і внутрішньоконфесійні відносини в демократичній Україні?
9. Назвіть і охарактеризуйте релігійні меншини України.
10. Яка роль релігійного чинника в національній безпеці України?

Література до теми

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / за наук. ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. С. 452–474, 829–854. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
2. Коваль І. В., Кисляк Л. Н. Отримання томосу на автокефалію православної церкви як вагомий аспект зміцнення соборності та незалежності української держави. *Гілея: Науковий вісник*. 2019. Вип. 141(3). С. 28–33. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_141\(3\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_141(3)_8).
3. Колодний А. М., Филипович Л. О. Українська Церква в баченні Івана Огієнка (митрополита Іларіона). *Українське релігієзнавство*. 2017. № 83. С. 5–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr7_2017_83_3.
4. Липинський В. К. Релігія і церква в історії України. Київ: Фотовідеосервіс, 1993. 128 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/11236>.
5. Саган О. Н. Всеукраїнська Рада релігійних об'єднань як складова громадянського суспільства в Україні. *Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур: Релігійне життя України і світу за умов свободи релігії і віросповідань*. 2017. № 20. С. 141–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/religfree_2017_20_26.
6. Слубська А. Я. Томос та автокефалія: шанси та виклики українському православ'ю. *Гілея: Науковий вісник*. 2019. Вип. 146 (2). С. 109–113. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_146\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_146(2)_26).
7. Смирнов А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я: від екуменізму до національної єдності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2017. Вип. 26. С. 40–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2017_26_7.
8. Филипович Л. О. Що дасть Україні Томос від константинопольського патріарха. *112.ua*. 30.10.2018. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/shcho-dast-ukraini-tomos-vid-konstantynopolskoho-patriarkha-467872.html>.
9. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Сучасні релігійні процеси у світі й Україні: Підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. С. 9–242.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВИМОГИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ І КРИТЕРІЇ ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

Самостійна робота є однією з основних форм навчального процесу, оскільки поєднує теоретичну підготовку з практичною та спонукає студента самостійно думати, генеруючи особистий погляд на проблему. Тільки систематична самостійна навчально-пізнавальна діяльність у комплексі з іншими формами навчання забезпечує глибоке знання і всебічне засвоєння студентами матеріалу, оволодіння методами наукового мислення, виховання у них творчих, аналітичних підходів до вивчення феномену релігії. Самостійне опрацювання матеріалу з релігієзнавства передбачає різні форми роботи.

По-перше, це підготовка до семінарського заняття відповідно до поданого плану, яка полягає у вивченні матеріалів лекції й опрацюванні запропонованої до заняття навчальної й науково-дослідницької літератури, першоджерел і документів. Результати цієї підготовки мають бути представлені у вигляді тез або коротких повідомлень, занотованих у конспекті для самостійної роботи. *За активну участь в обговоренні питань з теми семінарського заняття студент отримує **4 бали**. Максимально за цю роботу можна отримати **32 бали**.*

По-друге, це словникова робота, пов'язана із засвоєнням релігієзнавчого тезауруса, тобто вмінням оперувати сукупністю понять науки про релігію. Ця форма роботи передбачає, що студент має знайти у релігієзнавчому словнику (позиції 33, 44, 53, 56 чи 58 зі списку літератури «Підручники, навчально-методичні посібники та довідникові видання»), виписати в зошит, зрозуміти та запам'ятати запропоновані до вивчення теми (1, 2, 3, 6, 7, 8) терміни і поняття. *На цей різновид роботи відводиться по 1 годині на кожну зазначену тему, виконання оцінюється **1 балом**. Максимально – **6 балів**.*

По-третє, це опрацювання наукової періодики, в результаті якого студент має сформулювати уявлення про актуальні релігійні та релігієзнавчі проблеми сьогодення. Ознайомившись зі змістом запропонованих до теми (1 і 7) друкованого часопису чи рубрики інтернет-видань, слід зробити письмовий аналіз (обсягом 3–5 сторінок рукописного тексту) головних проблем, досліджених авторами публікацій. *На цей різновид роботи відводиться по 1,5 години на кожну зазначену тему (загалом 3 години), виконання оцінюється **5 балами**. Максимально за цю роботу можна отримати **10 балів**.*

По-четверте, це написання аналітичного есе із запропонованої до теми (2, 4, 5, 8) проблематики обсягом 3–6 сторінок рукописного тексту. Есе являє собою короткий науковий нарис аналітичного характеру, який відзначається невимушеністю форми й містить особисті роздуми, що не претендують на вичерпне розкриття теми. Тобто аналіз проблем подається не в системному науковому вигляді, а у вільній формі. *На цей різновид роботи відводиться по 2 години на кожну зазначену тему (загалом 12 годин), виконання оцінюється **6 балами**. Максимально за цю роботу можна отримати **24 бали**.*

По-п'яте, це робота з релігійними першоджерелами, яка включає ретельне ознайомлення із сакральним текстом і подальший його письмовий аналіз (обсягом 3–6 сторінок рукописного тексту) в аспекті, запропонованому в завданні до теми (3 і 4). *На цей різновид роботи відводиться по 2 години на кожну зазначену тему (загалом 4 години), виконання оцінюється **6 балами**. Максимально – **12 балів**.*

По-шосте, це написання навчально-дослідницького реферату до кожного з модулів. Критеріями оцінки виступають: виразно сформульована проблема; обґрунтування її актуальності; короткий огляд літератури і поглядів кількох авторів на суть проблеми; логічна

послідовність й аргументованість викладу змісту; наявність власної позиції; пов'язаність змісту із сучасними практичними чи теоретичними українськими реаліями; наявність висновку і посилань на джерела. Не зараховуються реферати, які є плагіатом, або передруком текстів з підручника чи інтернету. Загальний обсяг реферату становить 10–14 аркушів тексту, надрукованого на папері формату А4 (шрифт Times New Roman; кегль – 14; міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25; усі поля – по 20 мм). Реферат повинен мати таку структуру:

- 1) титульний аркуш – перша сторінка, що містить основні відомості про роботу та її автора;
- 2) вступ – вступна частина обсягом до сторінки, що включає такі елементи як актуальність теми роботи (зв'язок теми з актуальними проблемами сучасності), загальний огляд опублікованих робіт з теми (розглянутих у рефераті), мета і завдання роботи;
- 3) текстова частина – зміст реферату, що складається з 2–3 розділів, висновків і списку використаної літератури в алфавітному порядку; у тексті реферату обов'язковими є посилання на використані джерела.

*На цей різновид роботи відводиться по 3,5 години на кожну з двох тем, обраних з різних модулів (загалом 7 годин), виконання оцінюється **8 балами**. Максимально за цю роботу можна отримати **16 балів**.*

Важливою складовою самостійної роботи є самоконтроль набутих знань, який здійснюється шляхом усних відповідей на контрольні питання, подані у навчально-методичному комплексі до кожної з восьми тем.

Самостійна робота в усій сукупності своїх форм дозволяє оцінити добросовісність студента у навчанні та продуктивність здобутих ним знань.

Студент, який набрав менше 60 балів, до заліку не допускається. Студент, який набрав більше 80 балів, отримує залік автоматично.

ПОТОЧНИЙ, МОДУЛЬНИЙ І ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання якості знань студентів здійснюється шляхом поточного, модульного і підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання.

Поточний контроль – це оцінювання навчальної діяльності студента (теоретичних знань і практичних навичок з тем) під час проведення аудиторних занять (семінарських), організації самостійної роботи й активності студента на занятті. Він реалізується у формі опитування, експрес-контролю, контролю засвоєння навчального матеріалу, запланованого на самостійне опрацювання студентом, тощо. Студенти, які брали участь у науковій діяльності, отримують додаткові бали.

Модульний контроль здійснюється два рази за час вивчення дисципліни «Релігієзнавство» та дозволяє оцінити рівень засвоєння студентами матеріалів I й II модулів.

Підсумковий контроль проводиться у формі семестрового заліку в IV семестрі.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет і об'єкт релігієзнавства.
2. Релігієзнавство як наука, його місце й роль у системі суспільних, гуманітарних та богословських наук.
3. Методи і принципи релігієзнавчої науки.
4. Структура релігієзнавства.
5. Історичний розвиток релігієзнавства.
6. Становлення і розвиток богословської та релігієзнавчої думки в Україні.

7. Міфо-релігійні уявлення стародавнього населення України.
8. Українська релігієзнавча думка ХІХ–ХХ століть.
9. Іван Франко як теоретик вітчизняного релігієзнавства.
10. Розвиток релігієзнавства в незалежній Україні.
11. Проблема сутності й визначення феномену релігії.
12. Структура та функціональність релігії.
13. Зв'язок релігії з різними формами суспільної свідомості.
14. Релігія і мистецтво як форми культури, зосереджені на глибинних сенсах людського буття.
15. Можливості мистецтва як богопізнання.
16. Специфіка релігійного мистецтва.
17. Символізм релігійного мистецтва й особливості релігійних символів.
18. Етнонаціональні особливості релігійного мистецтва.
19. Українське сакральне мистецтво.
20. Перспективи розвитку релігійного мистецтва у ХХІ столітті.
21. Основні гіпотези виникнення релігії.
22. Типології релігії.
23. Форми вірувань первісного суспільства.
24. Ранні національні (етнічні) релігії, їх головні риси й особливості культурно-історичного розвитку.
25. Пізні національні (етнодержавні) релігії.
26. Дохристиянські вірування українців.
27. Загальні риси феномену язичницьких релігій.
28. Українське язичництво в дохристиянський період у загальноісторичному контексті.
29. Двовір'я як православно-язичницький синкретизм, що постав у результаті християнізації Русі-України.

30. Релігійна культура гуцулів Українських Карпат.
31. Типологічні особливості світових релігій.
32. Буддизм як світова релігія.
33. Християнство як світова релігія.
34. Іслам як світова релігія.
35. Економічна діяльність у контексті світогляду світових релігій.
36. Священні книги світових релігій.
37. Особливості римо-католицького віровчення та культу.
38. Причини Берестейської унії 1596 року та її роль в українському релігійному і національному житті.
39. Особливості православного віровчення та культу.
40. Особливості віровчення та культу раннього й пізнього протестантизму.
41. Релігійна багатоманітність у сучасному світі та її перспективи.
42. Актуалізація релігії в сучасному глобалізованому світі.
43. Вплив релігії на глобальну політику та міжнародні відносини.
44. Міжконфесійні відносини у світі та проблема християнського екуменізму.
45. Природа громадянської релігії.
46. Постмодерністські риси сучасної релігійної свідомості християн.
47. Пошук шляхів і форм оновлення в усіх християнських Церквах та об'єднаннях від середини ХХ століття.
48. Антропологічна й онтологічна пантеїзації християнства.
49. Концепція синтезу науки і релігії в сучасному богослов'ї.
50. Спроби здолати розрив між Церквою і культурою.
51. Неорелігії як новий сегмент релігійного життя сучасності в контексті світових соціокультурних процесів.

52. Загальна характеристика новітніх релігійних течій і їх класифікація.

53. Поширення новітніх релігійних течій у контексті суспільно-політичних та етнорелігійних процесів у постколоніальній Україні: умови, причини, тенденції, географія.

54. Новітні релігійні течії і місіонерство: різновиди місіонерської діяльності та її правові аспекти.

55. Рідновірські течії в Україні.

56. Християнська нетрадиційність у світі й Україні.

57. Неоорієнталістські релігійні рухи у світі й Україні.

58. Течії «нового віку» та духовні вчення у світі й Україні.

59. Синтетичні релігійні спільноти у світі й Україні.

60. Псевдорелігійні угруповання у світі й Україні.

61. Історичне формування принципу свободи совісті.

62. Свобода буття релігії в суспільстві.

63. Толерантність і її визначальні принципи як основи свободи совісті.

64. Державні гарантії свободи совісті.

65. Три основні моделі державно-церковних відносин у сучасному світі.

66. Формування різних моделей в процесі культурно-історичного розвитку України.

67. Міжнародні правові акти та законодавство України про свободу совісті.

68. Форми відносин держави з релігійними організаціями. Правовий статус релігійних організацій в Україні.

69. Законодавство України, яке регулює правовідносини у сфері релігії.

70. Свобода совісті та релігійна толерантність – шлях до вирішення міжконфесійних проблем й екуменізму в Україні.

71. Релігія і Церква в тоталітарну добу та в незалежній Українській державі.

72. Християнство в роки незалежності України: міжцерковні та внутрішньоконфесійні відносини.

73. Отримання Томосу на автокефалію Православної церкви як зміцнення соборності та незалежності Української держави.

74. Релігійний чинник у контексті політичного життя України та її національної безпеки.

75. Українська автокефальна православна церква і Українська греко-католицька церква: становлення, скасування, відродження.

76. Релігійні меншини історичного християнства: географія, конфігурації, структури, діяльність.

77. Релігії національних меншин в сучасній Україні.

78. Іслам у сучасній Україні.

79. Іудаїзм і хасидизм у сучасній Україні.

80. Розвиток паломницького туризму в сучасній Україні та його перспективи.

ПІДРУЧНИКИ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ ТА ДОВІДНИКОВІ ВИДАННЯ

Підручники та навчально-методичні посібники

1. Абрамович С. Д. Церковне мистецтво: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 208 с.
2. Академічне релігієзнавство: Підручник / за ред. проф. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000. 862 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1055019/>.
3. Гнот С. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Львів: ЛДУФК, 2011. 164 с. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/1277>.
4. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс. Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2001. 496 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v40217/?cc=1&view=djvu>.
5. Головащенко С. І. Історія християнства: Курс лекцій. Київ: Либідь, 1999. 352 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v34220/?cc=1&view=djvu>.
6. Гурська Л. І. Релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 172 с. URL: <https://toloka.to/t100825>.
7. Докаш В. І. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник. 2-ге вид., доопр., доп. Чернівці: Наші книги, 2012. 784 с.
8. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник / за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. Київ: Знання, 1999. 735 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kolodnyi_A/Istoriia_relihii_v_Ukraini/.
9. Кислюк К. В., Кучер О. М. Релігієзнавство: Підручник для студентів вузів. 5-є вид., виправ. і доп. Київ: Кондор, 2005. 636 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1566288/>.
10. Колодний А. М. Основи релігієзнавства: Курс лекцій. Дрогобич: Коло, 2006. 168 с. URL: https://kolodnyj2009.wordpress.com/2009/03/16/religijeznavstvo_kurs_lekcij/.
11. Крижанівський О. П., Плохій С. М. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття. Київ: Либідь, 1994. 336 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Kryzhanivskiy_Oleh/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_3_Kinets_XVI_-_seredyna_XIX_stolittia/.
12. Кучера Т. М. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2016. 95 с. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/26134/religieznastvo_16.pdf;jsessionid=7839F3CEE5BD0351EB6C743798183AAD?sequence=1.
13. Лешан В. Ю., Звенигородська Ю. М. Історія християнства в Україні: Навчальний посібник. Чернівці: Рута, 2007. 159 с. URL: <http://bib.convdocs.org/v13330/?cc=1&view=pdf>.

14. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Релігієзнавство: Підручник / за ред. В. І. Лубського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 448 с. URL: https://www.studmed.ru/lubskiy-v-gorbachenko-tg-lubska-mv-yaovenko-a-relgyeznavstvo_b07c9d00e70.html.
15. Лубський В. І., Лубська М. В. Історія релігій світу: Підручник. 2-ге вид. Київ: Центр навчальної літератури, 2017. 776 с.
16. Лубський В. І., Харьковщенко Є. А., Лубська М. В., Горбаченко Т. Г. Історія релігій світу: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 536 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1856492/>.
17. Москалець В. П. Психологія релігії: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2004. 239 с.
18. Новітні та нетрадиційні релігії і містичні рухи: Підручник / за ред. В. В. Бедь, В. М. Петрика. Київ: Книжкова палата України, 2016. 337 с.
19. Остащук І. Б. Релігійна символіка: Навчальний посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2009. 272 с.
20. Релігієзнавство: Навчальний посібник / за ред. А. М. Колодного. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 267 с.
21. Релігієзнавство: Навчальний посібник / за ред. Л. І. Мозгового, О. В. Бучми. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 264 с. URL: https://www.studmed.ru/mozgoviy-l-buchma-ov-ta-n-relgyeznavstvo-navchalniy-posbник-2-ge-vid_5749a57b77e.html
22. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 1. Середина XV – кінець XVI століття. Київ: Либідь, 1994. 253 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Ulianovskyi_Vasyl/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_1_Seredyna_XV_-_kinets_XVI_stolittia/.
23. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Навчальний посібник: У 3-х кн. Кн. 2. Середина XV – кінець XVI століття. Київ: Либідь, 1994. 255 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Ulianovskyi_Vasyl/Istoriia_tserkvy_ta_relihiinoi_dumky_v_Ukraini_Knyha_2_Seredyna_XV_-_kinets_XVI_stolittia/.
24. Цветков О. П. Культура і релігія: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 192 с.
25. Шугаєва Л. Релігії світу: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2011. 256 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1344148/>.
26. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2004. 308 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/799802/>.
27. Яроцький П. Л. Релігієзнавство: Сучасні релігійні процеси у світі й Україні: Підручник. Київ: Кондор-Видавництво, 2013. 442 с.

Словники та енциклопедичні видання

28. Антологія українського міфу: Етіологічні, космогонічні, антропогонічні, теогонічні, солярні, лунарні, астральні, календарні, історичні міфи: У 3-х т. / зібрав і упоряд. В. М. Войтович. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. Т. 1. 2006. 912 с.; Т. 2: Тотемічні міфи. 2006. 596 с.; Т. 3: Потойбіччя. 2007. 848 с.

29. Антологія християнства: Хрестоматія з релігієзнавства та культурології / за ред. Г. Лозко. Харків: Див, 2009. 416 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Lozko_Halyna/Antolohiia_khrystyianstva.pdf.

30. Атлас біблійної історії / ред. Д. Причард. Київ: Картографія, 2010. 192 с.

31. Всемирная энциклопедия: Религия / гл. ред. М. В. Адамчик. Минск: Современный литератор, 2003. 832 с.

32. Геллей Г. Г. Біблійний довідник Геллея. Торонто: Всесвітня християнська місія, 1985. 857 с.

33. Глосарій релігієзнавця / ред. В. Балух. Чернівці: Наші книги, 2013. 280 с.

34. Голуб Л. Ю., Голуб П. Ю., Другова О. Ю. Популярный словарь по буддизму и близким к нему Учениям. Москва: Хроникёр, 2003. 324 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2633265/>.

35. Духовность: Энциклопедия / гл. ред. В. С. Дудик. Киев: Европейская энциклопедия, 2008. 686 с.

36. Элиаде М., Кулиано И. Словарь религий, обрядов и верований. Москва: Рудомино; Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. 414 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1822759/>.

37. Євангельська енциклопедія / укл. протоієрей о. Станіслав Галайко. Нововолинськ: Мінотавр, 2007. 272 с.

38. Єрмановська Г. Є. Релігії народів світу. Київ: Укрвидавполіграфія, 2014. 319 с.

39. Ислам: Энциклопедический словарь. Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. 315 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/slovari_ehnciklopedii/islam_ehnciklopedicheskij_slovar/23-1-0-1395.

40. Католическая Энциклопедия: В 5 т. Москва: Издательство Францисканцев. Т. 1: А–З. 2002. 1010 с.; Т. 2: И–Л. 2005. 964 с.; Т. 3: М–П. 2007. 1011 с.; Т. 4: Р–Ф. 2011. 1000 с.; Т. 5: Х–Я. А–W. 2013. 800 с. URL: <https://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4144243>.

41. Керецман Н. П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах: Глосарій. Ужгород: Говерла, 2015. 302 с.

42. Костів К. Словник-довідник біблійних осіб, племен і народів. Київ: Україна, 1995. 429 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2508206/>.

- 43.** Леонтьева Е. Путеводитель по буддизму. Иллюстрированная энциклопедия. Москва: Эксмо, 2012. 253 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1517879/>.
- 44.** Лешан В. Короткий релігієзнавчий словник. Чернівці: Рута, 2007. 128 с.
- 45.** Людство і віра: Всесвітня історія народів і релігій. В 4-х т. Енциклопедично-довідкове видання / укл. Г. В. Щокін. Т. 1. Київ: МАУП, 2002. 576 с.; Т. 2. Київ: МАУП, 2005. 640 с.; Т. 3. Київ: Персонал, 2008. 575 с.; Т. 4. Київ: Персонал, 2011. 452 с.
- 46.** Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2-х т. / гл. ред. С. А. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1991. Т. 1: А–К. 671 с.; Т. 2: К–Я. 791 с. URL: <https://www.rulit.me/books/mify-narodov-mira-1-tom-a-k-ocr-sloj-get-163317.html>; <https://www.rulit.me/author/tokarev-sergej-aleksandrovich/mify-narodov-mira-2-tom-k-ya-ocr-sloj-get-163319.html>.
- 47.** Мюссе Ж. Новий завіт. Популярна енциклопедія. Київ: Махаон-Україна, 2009. 260 с.
- 48.** Мюссе Ж. Релігії світу. Популярна енциклопедія. Київ: Махаон-Україна, 2009. 885 с.
- 49.** Мюссе Ж. Старий завіт. Популярна енциклопедія. Київ: Махаон-Україна, 2009. 260 с.
- 50.** О'Колінз Дж., Фаруджі Е. Г. Малий теологічний словник / за заг. ред. Владики Софрона Мудрого. Івано-Франківськ: [б. в.], 1997. 448 с.
- 51.** Полтавіка. Полтавська енциклопедія: У 12-ти т. Т. 12: Релігія і церква / гол. ред. О. А. Білоусько. Полтава: Полтавський літератор, 2009. 756 с.
- 52.** Провідники духовності в Україні: Довідник / ред. І. Ф. Курас. Київ: Вища школа, 2003. 783 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001834>.
- 53.** Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. Київ: Четверта хвиля, 1996. 391 с.
- 54.** Религия: Энциклопедия / ред. А. А. Грицанов. Минск: Книжный дом, 2007. 959 с.
- 55.** Словник українського сакрального мистецтва / за ред. М. Станкевича. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. 288 с.
- 56.** Українська релігієзнавча енциклопедія. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/>.
- 57.** Христианство: Энциклопедический словарь: В 3-х т. / глав. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Большая Российская энциклопедия, Т. 1: А–К. 1993. 836 с.; Т. 2: Л–С. 1995. 671 с.; Т. 3: Т–Я. 1995. 783 с. URL: <https://studfiles.net/preview/5699588/>.
- 58.** Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ: Наукова думка, 2004. 560 с.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Загальний розрахунок лекцій, семінарських занять і самостійної роботи.....	9
Модуль I. Релігієзнавство як наукова галузь. релігія як суспільно-історичний і духовний феномен	10
Тема 1. Релігієзнавство як галузь гуманітарної науки та навчальна дисципліна.....	10
Тема 2. Структура релігії, її функції та роль у духовному й соціокультурному житті	19
Тема 3. Походження релігії та її історичні форми. Типологія (класифікація) релігій	29
Тема 4. Світові релігії	45
Модуль II. Релігія в сучасному світі й Україні	59
Тема 5. Релігія в контексті сучасності	59
Тема 6. Новітні релігійні течії у світі й Україні	67
Тема 7. Свобода совісті та державно-церковні відносини: історичний і сучасний аспекти	76
Тема 8. Релігія і Церква в сучасній Україні.....	86
Методичні рекомендації та вимоги до самостійної роботи студентів і критерії її оцінювання.....	94
Поточний, модульний і підсумковий контроль знань студентів.....	97
Питання для підготовки до заліку	97
Підручники, навчально-методичні посібники та довідникові видання.....	102

Навчально-методичне видання

Автор-укладач *Горбань Річард Анатолійович*

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Навчально-методичний комплекс

Літературний редактор *І. С. Шалкітене*

Комп'ютерна верстка, макет *Х. В. Тимів*

Підписано до друку 17.10.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman». Друк лазерний.
Ум. друк. арк. 6,21. Обл.-вид. арк. 4,48.
Тираж 150 прим. Зам. № 31.

Видавець: ПП Маргітич О. І.
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 001433 від 29.11.2006 р.

Віддруковано у друкарні ПП Маргітича О. І.
76495, м. Івано-Франківськ, с. Хриплин, вул. Грабова, 14.
Тел. (096) 60 61 400.

